

Omladinske radne akcije u socijalističkoj Jugoslaviji

Jovanović, Gorana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:818361>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

GORANA JOVANOVIĆ

OMLADINSKE RADNE AKCIJE U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

Diplomski rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

GORANA JOVANOVIĆ

OMLADINSKE RADNE AKCIJE U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

Diplomski rad

JMBAG: 0303006546, izvanredni student

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Etnografija industrije

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Etnologija i antropologija

Znanstvena grana: Etnologija

Mentor: doc. dr.sc. Andrea Matošević

Pula, prosinac, 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Gorana Jovanović, kandidat za magistra, ovim izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojeg necitiranog rada te da nijedan dio rada ne krši nečija autorska prava. Izjavljujem i da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri nekoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 06.12.2016.

Studentica:
Gorana Jovanović

Izjava o korištenju autorskog djela

Ja, Gorana Jovanović dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Omladinske radne akcije u socijalističkoj Jugoslaviji koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenog, slobodnog pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 06.12.2016.

Potpis

Gorana Jovanović

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OMLADINSKE RADNE AKCIJE	3
2.1. Počeci ORA.....	7
2.2. Autonomnost radne akcije.....	10
2.3. Smisao ORA.....	12
2.4. Što su predstavljale ORA	14
2.5. ORA u tri faze.....	15
3. ORA NA IZGRADNJI AUTOPUTA BRATSTVO - JEDINSTVO, BEOGRAD - BAR, BRČKO - BANOVIĆI I ŠAMAC - SARAJEVO.....	17
3.1. Organizacija ORA autoput Bratstvo – Jedinstvo i iskustvo.....	17
3.2. Organizacija ORA autoput Beograd – Bar i iskustvo	20
3.3. Organizacija i iskustva sa željezničke pruge Brčko - Banovići.....	28
3.4. Organizacija ORA autoput Šamac - Sarajevo i iskustva.....	30
3.5. Organizacija radne akcije i omladinskog naselja	32
3.6. Škola, dobrovoljni rad i motivacija u ORA	35
4. ORA SAVA: PRIMJERI TIJEKOM 25 GODINA	39
5. ŽIVOT NA RADNIM AKCIJAMA	44
5.1. Slobodne aktivnosti na ORA.....	48
5.2. Negativna iskustva u ORA.....	51
5.3. Maloljetni delinkventi na ORA.....	52
6. ORA U HRVATSKOJ.....	55
7. ZAKLJUČAK.....	57
LITERTURA.....	59
POPIS KAZIVAČA.....	61
POPIS SLIKA	62
SAŽETAK	63
SUMMARY	65

1. UVOD

Ideja za pisanje diplomskog rada na temu *Omladinske radne akcije u socijalističkoj Jugoslaviji* došla je sasvim slučajno. U razgovoru s mamom, sudionicom ORA Sava '78., o omladinskim radnim akcijama, dok sam učila za ispit, sinula mi je ideja za pisanje diplomskog rada na tu temu. Mogla sam spojiti ugodno s korisnim. O omladinskim radnim akcijama bila sam slabo informirana pa sam s punim entuzijazmom krenula u veliku pustolovinu istraživanja jedne prošlosti koja je trajala pedesetak godina. Nailazila sam na probleme te bila u nedoumici, ali sam ustrajala i postigla zacrtani cilj.

Zadatak je bio približiti se što više životu u tom vremenu i to kroz razgovor s kazivačima, potaknuti ih na sjećanje na dobre ili loše dane. Koristeći arhivske materijale koji su pripadali jugoslavenskim omladinskim organizacijama, novinske tekstove, građu koja se odnosila na dosadašnja znanstvena istraživanja radnih akcija te književne radove s temom radnih akcija, zaključila sam da na radnim akcijama nije sve bilo baš tako *sjajno*, što će se u ovom radu moći i zaključiti.

U ovom radu nemam namjeru ponuditi „istinu“ o fenomenu koji je trajao kroz čitavu povijest socijalističke Jugoslavije nego približiti čitatelje da shvate suštinu radne akcije, probuditi u njima znatiželju kako bi pokušali shvatiti način na koji se nekad moglo okupiti veliki broj mladih ljudi na jednom mjestu.

Svaka od tih radnih akcija ogledalo je društvenog trenutka u kojem su se provodili politički planovi u vrijeme puno nedoumica i poteškoća, ali i odgovora mladih na te nedaće. Istražujući radne akcije primijetila sam kako su odgovori mladih uključivali čitav spektar, od iskrenog entuzijazma, preko otvaranja prostora diskusije u kojemu su mladi poruke tumačili na svoj način pa sve do njihovog jasnog otpora. Radne akcije pokazale su se idealnim poligonom za tumačenje neposredne ratne prošlosti i vizije budućnosti.

Jesu li radne akcije bile dobro iskustvo ili nisu, što su značile mladim akcijašima, je li to samo prašnjava uspomena, prisjećanje na poneku davnu ljetnu ljubav ili možda par požutjelih slika? Nadam se da ću u nastavku ovog rada dobiti odgovor na sva ta pitanja.

Temeljni ciljevi istraživanja u ovom radu bili su definiranje, istraživanje i analiziranje omladinskih radnih akcija u socijalističkoj Jugoslaviji i SR Hrvatskoj. U temeljnom dijelu istraživanja sudjelovalo je pet bivših akcijaša koji su bili na omladinskim radnim akcijama u bivšoj Jugoslaviji.

Rad u prvom poglavlju opisuje početke ORA, autonomnost, njihov smisao te što su predstavljale široj zajednici, njihove tri faze te popis najčuvenijih ORA. U nastavku drugog poglavlja opisuje se ORA na izgradnji autoputa Bratstvo - Jedinstvo, Brčko - Banovići, Beograd - Bar i Šamac - Sarajevo te njihova organizacija kao i organizacija omladinskih naselja te škola, dobrovoljni rad i motivacija mladih. Sljedeće poglavlje opisuje ORA „SAVA“ unutar njenih 25 godina kroz primjere. Iduće poglavlje posvećeno je životu na radnim akcijama, negativnim iskustvima, slobodnim aktivnostima ORA kao i maloljetnoj delinkvenciji na ORA. Posljednje poglavlje posvećeno je ORA u Hrvatskoj.

Najznačajniji naslovi koji su mi pomogli u razumijevanju omladinskih radnih akcija i pisanju diplomskog rada su knjige: *Omladina na putu bratstva: Psiho-sociologija radne akcije*, autora Rudija Supeka iz 1963. godine, *Pruga mladosti* od autora Srećka Mihailovića i Milomira Kragovića iz 1976. godine te knjiga koja je imala veliki utjecaj na mene, *Svaki dan pobjeda: Kultura omladinskih radnih akcija*, autorice Reane Senjković iz 2016. godine.

U izradi diplomskog rada korištene su sljedeće metode: deskriptivno istraživanje, odnosno opisivanje fenomena koji je trajao pedesetak godina, induktivna metoda, odnosno zaključivanje teme kojim se temeljem analize pojedinačnih činjenica došlo do zaključka o općeg suda i zapažanja konkretnih pojedinačnih informacija. Također, korištena metoda kompilacije gdje su se preuzela dosadašnja tuđa znanstvena istraživanja, književni radovi te novinski članci odnosno analizirala tuđa opažanja, stavovi, zaključivanja i spoznaje.

2. OMLADINSKE RADNE AKCIJE

Jedan od najboljih događaja koji se dogodio u bivšoj Jugoslaviji, sudeći prema iskustvima akcijaša, omladinske su radne akcije koje prethode današnjem volontiranju i društveno korisnom radu. „Rad omladine u radnoj akciji dobio je izrazito društveno - odgojni značaj i to ne samo zbog stjecanja radnih navika ili discipline, nego upravo kao potvrda jednog višeg oblika društvene svijesti - socijalističke zajednice mladih“ (Supek, 1963: 8). Radne akcije su svakom pojedincu obilježile život. Akcija je postala životna škola koja je učila i usmjeravala mlade ljude kako dalje kroz život nakon završetka radnih akcija. Na radne akcije se išlo dobrovoljno. Kako je zapisao Mihailović: „Dobrovoljne radne akcije ne mogu biti nametnute omladini, ne može se na duže staze ni manipulirati sa njenim interesom, radne akcije moraju odgovarati interesima i potrebama mlade generacije i to onom delu interesa i potreba koji su mladi ljudi svesni“ (Mihailović, 1986: 39). Za odlazak na akcije birali su se učenici i studenti koji su bili dobri u školi te koji su imali uzorno vladanje. To potvrđuju izjave akcijaša:

„Najvažnije je bilo vladanje jer smo svi išli iz školskih klupa tamo. Bilo je važno da si primjeren učenik, da poštuješ osnovna pravila života i pravila ponašanja. U biti, da si pristojan čovjek, da imaš volju za raditi i za druženje“ (B.T, kazivačica, kurziv G.J).¹

„U Jugoslaviji se vodilo puno brige o omladini. Kao primjeren omladinac, dobar učenik u školi. To je bila dobrovoljna radna akcija, nitko nije bio obavezan ići, ali nekim zaslugama to je bila čast ići na omladinske radne akcije“, kaže jedan bivši akcijaš (O.J, kazivač).²

Formiran je ideal novog, socijalističkog čovjeka, uzor koji je pred očima trebao imati svaki radni čovjek socijalističke države. Partijski je diskurs, osobito prvih poslijeratnih godina, neprestano protkan govorom o udarništvu i mobilizacijom za njega. *Biti udarnik* značilo je imati visoku svijest i raditi za zajednicu, za bolju sutrašnjicu, za čitav narod. Dati sve od sebe u korist čitavog naroda. Udarnik, dakle,

¹ Kazivačica je sudjelovala na radnoj akciji SAVA '78, gradnja Savskog nasipa u Zagrebu, Sava 1978.

² Kazivač je sudjelovao na radnoj akciji Morava '73, Kruševac, Srbija. Radilo se naselje Velika Lovnica, nasipi na rijeci Moravi, Srbija, 1973.

nije samo manualni radnik koji ulaže velike napore u poboljšanje svog radnog učinka. On je osviješteni novi čovjek, potaknut idealima Partije i socijalizma, svjestan da ne gradi samo fizičku osnovu obnove i izgradnje države nego i socijalizam kao njezinu temeljnu vrijednost i temelj na kojemu počiva: "Partiji [je], kao glavnom tumaču i predstavniku socijalizma, bilo lakše vladati u društvu novih ljudi, koji su bili spremni na brojna odricanja i žrtvu radi izgradnje socijalizma" (Nametak 2014: 437). Uzor za izgradnju udarništva i novog čovjeka jugoslavenski su komunisti imali u Sovjetskom Savezu. Tamo se tridesetih godina razvio pokret poznat pod nazivom stahanovizam. Ako se može govoriti o simboličkom rođendanu, pokret je rođen s 30. na 31. kolovoza 1935. kada je rudar Aleksej Stahanov iskopao 102 tone ugljena i premašio 14 puta zadanu normu. Pokret je "jedan od rezultata masovne kolektivizacije i industrijalizacije pod kojim je devet milijuna seljaka preseljeno u gradove i zapošljavano u industriji" (Matošević 2011: 220).

Na radnim akcijama, posebno ranijim, poratnim, mnogi su se opismenili, ali i zaljubili te stekli prijateljstva za čitav život. S velikim entuzijazmom spajala se sva omladina, iz sela i grada, radnici i nezaposleni te svih nacionalnosti i vjera. Akcijašica je dala osvrt na sklopljena poznanstva:

„Sklopila su se poznanstva ali nisu ostala za dalje. Ostale smo samo nas tri iz iste brigade“ (A.R, kazivačica).³

Tijekom tih par mjeseci rada, mladi su se bavili sportom, družili se i natjecali se među brigadama. Razne aktivnosti su se događale za vrijeme logorske vatre. Mladi bi se skupili navečer oko logorske vatre nakon napornog dana te bi zapjevali. To im je bila vrsta relaksacije i skupljanje energije za idući radni dan.

„Danas, omladinske radne akcije su bile i ostale živo, neosporno svjedočanstvo spremnosti i odlučnosti mlade generacije da znojem i znanjem gradi novo društvo, a riječ TITO je bila i ostala inspiracija za podvige, izazov za rekorde, poziv za dokazivanje u radu, učenju, pjesmi“ (Mihailović, Spasović, 1980: 5). Omladinske radne akcije neraskidivo su vezana za sva Titova djela koja je učinio za dobrobit naroda. U to vrijeme nije bilo puno sredstava da se zamjeni ljudska snaga. Nedostajalo je strojeva, stručnjaka, znanja i iskustva. Mnogi su bili skeptični te nisu imali povjerenja u mlade ljude. Dobili su ozbiljan i težak posao. Punu podršku su imali

³ Ibidem, str. 3.

od Tita pa se na kraju je ispostavilo da je Tito bio u pravu što dokazuje sljedeća tvrdnja: „Radne akcije su postale svjedočanstvo jedne mladosti koja je htjela da i svojim znojem i žuljevima gradi socijalizam, ali su se i van granica afirmirale kao nezaobilazan dokaz snage, jedinstva i vitalnosti Titove Jugoslavije“ (Mihailović, Spasović, 1980: 17). Nakon akcija govorilo se da nije isplativo da mladi dobrovoljno rade, da bi trebali ići u školu. Postojala su različita mišljenja o tome da dobrovoljni rad nije ekonomski isplativ, da donosi gubitke, da šteti zapošljavanju. Koliko se o tome raspravljalo, svjedoči izvod iz Izvještaja Saveza omladine Jugoslavije na VIII. kongresu SOJ: „Sve analize koje je vršio Centralni komitet, zajedno sa stručnjacima, o ekonomskoj opravdanosti, organizovanja omladinskih radnih akcija, nedvosmisleno potvrđuju, da su radne akcije ekonomski opravdane, i da ne prelaze granice u kojima se kreću građevinska poduzeća koja rade bez učešća omladine. Prema obavljenim analizama, savezne radne akcije se prema tome mogu u potpunosti uklopiti u naš privredni sistem“ (Mihailović, Kragović, 1976: 19). Tito je stalno podržavao mlade da budu na radnim akcijama jer će tako psihički i fizički ojačati te je isticao kako nema ni jedne škole koja će ih naučiti životnim vrijednostima. Tito je bio i ostao blizak mladima. „Zato je u Titu omladina pronašla sebe, odgovore za svoje današnje bitke, ali i za sutrašnje izazove u izgradnji društva i života po mjeri vlastitih htjenja i ideala“ (Mihailović, Spasović, 1980: 19).

„Nakon završetka radnih akcija, omladina bi dobila značku ili diplomu kao priznanje na sudjelovanju na radnoj akciji. Tko se više isticao u radu dobio bi udarničku značku“ (O.J, kazivač, kurziv G.J).

Slika 1: Diploma za sudjelovanje na radnoj akciji
Izvor: Privatna arhiva, 2016.

Slika 2: Baraka br.14, Sava '78., Omladinsko naselje 7 sekretara SKOJ-a
Autor: A.J, akcijašica, 1978.

U poglavljima koja slijede, prikazat će se kako je dobrovoljni omladinski rad izgledao konkretno, na terenu.

2.1. Počeci ORA

Ideja o gradnji pruge koja bi spajala nalazišta ugljena s glavnim prometnicama, postojala je još i prije Drugog svjetskog rata. U prvim poslijeratnim godinama u Jugoslaviji su postojale dvije organizacije koje su okupljale omladinu – Narodna omladina Jugoslavije (do 1946. godine Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije, skraćeno USAOJ) i Savez komunističke omladine Jugoslavije (skraćeno

SKOJ). „Ove dvije organizacije su se ujedinile 1948. u NOJ nazvan od 1963. godine Savez omladine Jugoslavije, a od 1974. Savez socijalističke omladine Jugoslavije“ (Dobrivojević, 2014: 30). Organizacija je okupljala mlade od 14 do 25 godina. Nije bilo lako pridobiti svakog mladog čovjeka da se pridruži radnim akcijama.

Nakon pada Kraljevine Jugoslavije, 1941. godine, omladina se uključila u prikupljanja zaostalog oružja poražene vojske. „U narednim ratnim godinama formirane su omladinske pozadinske formacije koje su na različite načine pomagale narodu i borcima, a isto se tako i same pripremale za učešća u borbenim odredima“ (Badovinac 2010: 1). Mladi su tada, pod izuzetno teškim uvjetima, radili na prikupljanju vojne opreme i municije. U selima oko Drvara 1941. godine, omladina je organizirano radila u prikupljanju žetve, dostavljanju hrane te aktivno pomagala borcima sakupljajući odjeću i obuću. Nova se Jugoslavija nakon rata suočila sa stravičnom bilancom ljudskih i materijalnih žrtava. Za omladinske radne akcije nastupilo je novo doba. „Prva veća radna akcija bila je odlazak omladinske radne grupe od oko 150 djevojaka i mladića iz tek oslobođenog Užica, kolovoza 1941. godine, prema Višegradu i Dobrunu, na berbu kukuruza“ (Badovinac 2010: 25). Tokom sljedećih ratnih godina, snažno je rastao broj omladinskih radnih jedinica širom Jugoslavije. Popravljen je prva partizanska pruga Drvar - Ključ 1942. godine, a napravljen je i put Glamoč - Rore. Najvećom radnom akcijom omladine ratnog perioda smatra se, sada već legendarna, "žetva u Saničkoj dolini" u kojoj je, srpnja i kolovoza 1942. godine, sudjelovalo preko 7.000 mladića i djevojaka, a kao poseban podvig ove akcije smatra se ubiranje ljetine obavljeno 27. kolovoza 1942. ispred samih ustaških bunkera. Time je u potpunosti ostvaren zavjet omladine i pokazan njen visoki moral uz poznati moto - "Ni zrno žita okupatoru!"

Tijekom Petogodišnjeg plana, u razdoblju od 1947. do 1952. godine, više od milijun mladića i djevojaka je radilo na 70 značajnih objekata. Prugu Šamac – Sarajevo je od 1. travnja do 15. studenoga 1947. gradilo oko 217.000 omladinaca. Najveća radna akcija do tad bila je izgradnja autoputa od Beograda do Zagreba. Od 1. travnja 1948. do 30. lipnja 1950. radilo je oko 250.000 omladinaca. Oko 143.000 omladinaca gradilo je Novi Beograd od 1947. do 1950 godine (hotel „Jugoslavija“ i Studentski grad). „Omladina je izgradila i 90 km pruge Banja Luka Doboj od ožujka do prosinca 1951“ (Selinić, 2005: 1). Novi val saveznih radnih akcija je počeo 1958. na Šestom kongresu Narodne omladine *sa neviđenim oduševljenjem*. Preuzeta je

obveza da se izgradi kompletan autoput *bratstvo - jedinstvo* od Ljubljane do Đevđelije.

„Sljedećih godina nižu se novi kilometri i desetine tisuća omladinaca na raznim dionicama duge više 1.000 km 1958. godine 54.000 omladinaca gradi 79 km trase Ljubljana - Zagreb, 1959. godine 50.000 mladića i djevojaka radi na 110 km trase Paraćin - Niš i Negotino na Vardaru - Demir Kapija, 1960. 48.000 akcijaša radi na 83 km trase Niš - Grdelica i Udovo - Đevđelija, 1961. 48.000 omladine i 138 km puta Grdelica - Skoplje“ (Selinić, 2005: 1). Od Paraćina do Osipaonice gradilo je trasu oko 30.000 graditelja (95,5 km) 1962. godine te su radovi završeni 20. kolovoza 1963. godine, izgradnjom 58,5 km dionice Osipaonica - Beograd gdje se broji oko 28.000 graditelja. „Za 33 godine, dva miliona djevojaka i mladića, učesnika saveznih radnih akcija, poklonio je socijalističkoj državi više od 80 miliona radnih dana“ (Mihailović, Spasović 1980: 5). U tom periodu dok su se odvijale radne akcije, bilo je nemoguće susresti mladog čovjeka koji nije bio barem na nekoj od tih akcija. „U svjetskim razmjerama to razdoblje je dovelo mladu društvenu zajednicu na prvo mjesto ljestvice razvoja nacionalnog dohotka, rekord koji do danas nije prevazišla nijedna druga država na svijetu“ (Stojković, Frederik, Tomić, 2011: 14).

„Omladinske radne akcije od 1952. do 1958. godine imaju lokalna obilježja. U tom periodu omladina je sudjelovala u izgradnji komunalnih objekata, kao što su škole, sportska igrališta, domovi kulture. Na 18.500 lokalnih akcija, sudjelovalo je oko 1,170.000 omladinaca i omladinki“ (Badovinac 2010: 2). Ova činjenica svjedoči o tome da su mladi diljem cijele Jugoslavije bili voljni pomoći, potpuno besplatno te u kratkom roku izgraditi prijeko potrebne objekte. „Nakon tih velikih saveznih akcija nastaje period lokalnih i republičkih ORA-a, sve do 1990. godine, od kada više nema dobrovoljnog rada, jer kapitalistički sustav priznaje samo profit ostvaren na temelju otuđenog rada“ (Badovinac 2010: 2). Na svim saveznim i republičkim akcijama, sudjelovalo je i do nekoliko tisuća mladih ljudi sa svih strana svijeta.

Treba istaknuti da su se radne akcije razlikovale od *radne službe* kakva je u nekim zemljama bil uvedena prije Drugog svjetskog rata. Radne su službe nastale kao posljedica političkih i ekonomskih kriza. U raznim kapitalističkim zemljama *radna služba* uspostavljena je kao društvena intervencija kojom je trebalo spriječiti ili ublažiti negativne socijalne i moralne posljedice koje je ta opća kriza izazvala i među

mladima. „U zemljama s nacifašističkim režimom *radna služba* postala je dio militarističkog obrazovanja omladine u pripremama za rat“ (Badovinac 2010: 2). Masovna pojava nezaposlenosti kod mladih pojavila se u raznim kapitalističkim zemljama. „Više od 6 milijuna mladih između 14 i 24 godine u SAD-u, oko 1 i po milijuna u Njemačkoj, 144,000 u Engleskoj, 250,000 u Italiji itd“ (Supek 1963: 11). Dobrovoljni rad omladine dobio je važan karakter u nekim zemljama. U Poljskoj 1932. godine *radna služba* je uvedena kao dobrovoljna. Mladi su na kraju dobivali novčanu naknadu, ali je nakon 1936. godine postala obavezna za svu omladinu. Obavezna *radna služba* je uvedena i u neke druge europske zemlje, kao što su Mađarska, Rumunjska i Grčka. Tek nakon okupacije zemlje 1941. godine u bivšoj Jugoslaviji pojavljuje se obavezna *radna služba*. Rad omladine, bio on dobrovoljan ili obavezan, ne može se izdvojiti iz društvenog sistema u kojem se odvija ni oduzeti mu crte sastavnog dijela šireg društvenog života. „To je razlog zbog kojega radna akcija kao i *radna služba* u kapitalističkim zemljama ostala nepopularna i zbog kojega je omladina, čak i ona vrlo dobro organizirana, nije mogla prihvatiti i provesti kao značajniji oblik svoje društvene aktivnosti“ (Supek 1963: 12).

2.2. Autonomnost radne akcije

Radna akcija je, da bi postigla svoj određeni cilj, trebala postati samostalna. Jako je važno da njezin nosilac bude samostalan, a odnosi se točno na to da omladina njome upravlja, samostalno mobilizira svoje snage za njeno provođenje te da joj daje smisao za unutarnjom organizacijom. Ta samostalnost je važna ako se želi da radna akcija poboljša društvenu integraciju velikog dijela omladine⁴. „Značaj društvene integracije imale su nakon rata posebne akcije Narodnog fronta u koji su sudjelovali građani svih slojeva“ (Supek 1963: 12). Integracija se vršila u nekoliko smjerova, a uvijek u duhu stvaranja nove društvene zajednice:“

- a) zbližavanje borbenih društvenih članova s onima više pasivnim, pa čak i onima kojima je bila potrebna izvjesna „rehabilitacija“ zbog kolebljivog držanja za vrijeme okupacije

⁴ Društvena se integracija najčešće tumači kao rezultat zajednički prihvaćenih vrijednosti ili kao međuovisnost na temelju podjele rada.

- b) zbližavanje ljudi iz raznih društvenih slojeva, intelektualaca i manualaca i činovnika
- c) zbližavanje ljudi iz određenog kruga grada ili gradske četvrti, s obzirom na mnoge nove pridošlice, a i zbog starih stanovnika koje su prošli ratni događaj otuđili i
- d) zbližavanje ljudi koji pripadaju raznim nacionalnostima ili kulturno-etničkim sredinama, s obzirom na etnocentričke i nacionalističke tendencije za vrijeme rata pod okupatorima i fašistima“ (Supek, 1963: 12).

Potreba za društvenom integracijom, radnim akcijama je dala veliki polet koji, najčešće, nije mario ni za kakve razlike među ljudima. Najvažnije na akcijama je bilo to da svi žive i djeluju kao jedan, bez obzira na socijalne, kulturne i etičke razlike. Kako je bilo zamišljeno, nije, na žalost, uvijek bilo ostvareno. Bilo je problema među mladima što se tiče nacionalnosti, obavljanje posla, a ni međuljudski odnosi nisu uvijek bili najbolji. „Kao najpokretljiviji i najdinamičniji dio društva omladina nastavlja tu akciju društvene samostalnosti dajući joj izrazito omladinsko obilježje, tj. obilježje samostalne akcije u društvu, ali obraćajući se prvenstveno onim ciljevima i težnjama koje prožimaju čitavo društvo“ (Supek, 1963: 13). Predsjednik Josip Broz Tito 1958. godine prilikom obnavljanja saveznih radnih akcija je izjavio: “(...) Naša omladina je u jednom kratkom periodu stvarala i stvorila krasne stvari od opće koristi za čitavu našu zajednicu. Poslije toga, kad se prešlo na nov sistem, na privredni račun, odustalo se od toga iz dva razloga. Prvi razlog bio je u tome što se smatralo da skuplje koštaju radovi kad ih izvodi omladina, a drugi u shvaćanju da ne treba našu omladinu suviše tjerati da krampa, da radi, već da od nje treba tražiti da se posveti učenju.(...) Drugo, tu se zaboravilo na činjenicu da se u ovakvim akcijama omladina i sama izgrađuje. Zaboravilo se da su velike omladinske akcije bile škole za našu omladinu. Zaboravilo se da su naše radne akcije spajale intelektualnu i radničku omladinu(...). (...) Čovjek nešto vrijedi, a kod nas čovjek najviše treba da vrijedi. Ja ne smatram da omladina radi skuplje, a kad bi se računalo i kad bi se uzeli u obzir svi elementi, vidjelo bi se da je rad omladine uvijek najjeftiniji“ (Josipi Broz Tito prema Supeku, 1963: 13-14).

Tito je znao cijeliti trud te je vjerovao u mlade, oni su bili perspektiva budućnosti. Kad se zbroje svi elementi koji su bili uključeni u radne akcije, ispada da su mladi i njihov polet bili ekonomična radna snaga.

2.3. Smisao ORA

Smisao radnih akcija je bio udružiti mlade ljude da djeluju zajedno čim bolje. Radom, trudom i znojem se gradilo novo društvo. Pedesetih godina prošlog stoljeća nije bila bitna narodnost, boja kože ili prezime. Takvo stanje nerijetko potvrđuju riječi bivših akcijaša, primjerice:

„Svi smo bili isti na radnim akcijama. Nije bilo nikakvih razlika, kao što se to danas gleda. Mi smo uvijek pomagali jedni drugima. To je bilo nešto slično kao danas-volontiranje“ (A.J, kazivačica).⁵

Djelovali su svi, kazivači tvrde, kao jedan, i to mjesecima.

„Radne akcije su često bila najbolja škola mladih ljudi. Onda se to zvalo bratstvo jedinstvo, a danas pozivaju na jedinstvo. (...) Nije se pitalo tko je od kuda. To je bio način života“ (B.T, kazivačica).

Na njima su mladi učili kako da cijene rad, da poštuju jedni druge te da je rad mjerilo vrijednosti čovjeka. Bile su nezamjenjive u ostvarivanju najvažnijih odgojnih vrijednosti. Omladinske radne akcije su kao škola nudile mogućnost stjecanja tehnoloških znanja i kvalifikacija za razne poslove. To se osobito odnosilo na mlade koji su živjeli na selu. „Seoska je omladina odigrala bitnu ulogu i u industrijalizaciji zemlje, jer je upravo sa sela mobilizirala veliki broj radnika u industriji, rudarstvu i u drugim granama gospodarstva“ (Šarić, Jukić, 2013: 275). Radila su se istraživanja među mladima, a ona su pokazala da su radne akcije njima bile nešto najbolje što im se moglo dogoditi, a dogodilo im se prijateljstvo koje ih je zbližilo za cijeli život. „Više od 50% ispitanika odgovorilo je da im je najvažnije drugarstvo i smisao za kolektivnim životom, bratstvo omladine iz raznih krajeva zemlje“ (Supek, 1958: 725). Ljubav prema domovini oslanja se odmah na prijateljstvo. Prijateljstvo znači socijalizam i humanizam. Jedna brigadirka iz zagrebačke brigade je rekla da joj se najviše sviđalo *drugarski* odnos u brigadi jer je on najvrjednije što su stvorili. „Jedan brigadir iz studentske sarajevske brigade je rekao, da mu se najviše sviđalo raspoloženje i visoka volja za rad, drugarski odnos između seoske, radničke, studentske i srednjoškolske omladine“ (Supek, 1958: 728). Postoji jedan, nama geografski blizak,

⁵ Ibidem, str. 3.

primjer kako su omladinci bili sretni kada bi došli na radne akcije. Radna akcija se odvijala u Poreču 1947. godine. Ovu akciju je organiziralo Zemaljsko vijeće Narodne omladine Hrvatske. Dolazili su omladinci iz Zagreba, Karlovca, Siska, Slavonskog Broda i drugih mjesta. Velika većina nikada nije vidjela more. Jedan Ličanin, Tomislav, rekao je da nikada nije vidio more. Izjavio je da čovjek naviše voli biti tamo gdje se naučio. Mladi Slavonac Milan kazao je da se nije rodio u Poreču, ali da bi drage volje ostao. Njemu su prijali mir, tišina i svjež zrak, tim više jer je radio u Željezari Sisak gdje je svaki dan slušao buku i šum te da je za njega more najljepši odmor (Iz omladinske kolonije u Poreču: "Da nije bilo narodnih odbora nikad ne bi uživali more", 1947.). „U toj dobi susret s drugim čovjekom znači uvijek susret s jednim drugim svijetom u rađanju; svijetom istovremeno bliskim i dalekim, srodnim i nepoznatim, zanosnim i tjeskobnim; to je doba kad se granice među mladim ličnostima lako prekoračuju ili gaze i čine se kao velike i nepremostive“ (Supek, 1963: 18).

„Bratstvo je dobilo jedan naročit smisao, jer ono nije niti proces mehaničke asimilacije pojedinih dijelova jednog društva *pojedinih naroda Jugoslavije* u jednu višu stvarnost, niti je ona neka nasilna integracija, već je ona jedno dobrovoljno i aktivno zbližavanje“ (Supek, 1958: 720). Radne akcije su omogućile da se zbliže nacije iz svih krajeva zemlje. Međusobno zbližavanje omladine iz Jugoslavije zapravo je stapanje bratstva i jedinstva u jedno. Kako kaže poznati filozof J.J. Rousseau, u svom djelu *Rasprava o porijeklu nejednakosti među ljudima*⁶: „Ako želimo da ljudi surađuju kao braća na državnom planu, poželjno je da žive u zajednicama koje kao takve omogućuje bratske odnose, tj. da nisu niti premali jedni prema drugima da bi se osjećali zapostavljeni i sitni, niti preveliki, da bi se osjećali silnima i gospodarima“ (Roussaeu, 1978: 26).

Mogu zaključiti da su bratstvo među narodima i jedinstvo na bazi prijateljstva bili na prvom mjestu. Radne akcije su dobile jak smisao jer su bile dobrovoljne te su aktivno zbližavale različite ljude. „Taj je pozitivni i konstruktivni individualizam bio je neophodan za pravilan razvitak društvene samosvijesti i osjećaja za kulturnu raznolikost“ (Badovinac, 2010: 5). Mogu reći da su se ljudske vrijednosti više cijenile i

⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima / Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb 1978.

poštovale nego danas. Bivša akcijašica daje osvrt na temeljne vrijednosti koje su se više cijenile u bivšoj Jugoslaviji:“

To je definitivno ljubav prema čovjeku, razumijevanje čovjek za čovjeka. Cijenio se više rad nego što se danas cijeni. Bilo je sigurno veće jedinstvo nego što je danas. Danas se pozivamo na jedinstvo, a onda smo živjeli jedinstvo“ (B.T, kazivačica).

2.4. Što su predstavljale ORA

Radne akcije su sinonim *bratstvo jedinstvo* koje proizlazi iz prijateljstva, jedna vrsta obrazovanja, odgojnog sistema koji nije bio nametnut jer su one same po sebi bile dobrovoljne. Uključivale su kolektivni život mladih ljudi, djevojaka i mladića. Organizirale su ih i provodile vlasti bivše Jugoslavije, koristeći mlade dobrovoljce okupljene preko Saveza socijalističke omladine. Najčešće su organizirane s ciljem izgradnje puteva, željezničkih pruga, javnih zgrada i objekata infrastrukture, a njihovi sudionici su bili organizirani u tzv. omladinske radne brigade na teritorijalnom principu, najčešće prozване po lokalnom narodnom heroju. Imale su značajniju ulogu u prvim godinama poratne Jugoslavije, kako u obnovi nakon razaranja i pustošenja u ratu, tako i u projektima koji su omogućili industrijalizaciju. Najvažnije je istaknuti da su akcije razvijale i poticale prijateljstvo. Prijateljstvo je neposredni osjećaj zbližavanja među ljudima. Doživljaj koji može ukinuti sve predrasude i granice među pojedincima iz raznih krajeva, nacija i vjera. Radne akcije su zbližavale mlade i obogaćivale njenu društvenost i osjećaj solidarnosti s mnogim drugim pojedincima. Radna akcija omogućavala je mladom čovjeku da provjeri koliko solidarnost i požrtvovnost jednog čovjeka prema drugome mogu postati trajni doživljaji i ljudska potreba. Ponovno rječju Badovinca: „U tom pogledu ORA-a je bila dobra prilika i škola za izgradnju svijeta jednakosti među ljudima i bratstva među narodima“ (Badovinac 2010: 4). Omladina se neposredno uključivala u opće kretanje društva. ORA je poslužila omladini kao sredstvo da potvrdi svoj pristanak na određenu društvenu politiku i ideale, što bi značilo bratstvo među jugoslavenskim narodima, industrijalizaciju zemlje te izgradnju novih ljudskih i radnih odnosa u socijalizmu. Patriotizam je potreba da čovjek posvjedoči odanost svojoj društvenoj zajednici i spremnost da žrtvuje za njeno očuvanje. U svim radnim akcijama postojao je

patriotski značaj s osnovnim sadržajem *bratstvom među narodima*. „Savezna ORA bila je *Jugoslavija u malom* jer je omogućavala stvaranje poznanstva i druženje omladine iz svih republika“ (Badovinac 2010: 4).

2.5. ORA u tri faze

Prva faza je vrijeme velikih poslijeratnih akcija i trajala je od 1946. do 1952. godine. Prvi poslijeratni period razvoja radnih akcija doba je obnove zemlje i njene forsirane industrijalizacije. „To je vrijeme Prvog petogodišnjeg plana (travanj 1947), u kojem se traži ostvarivanje sljedećih ciljeva: likvidacija privredne i tehničke zaostalosti, jačanje ekonomskih i obrambenih snaga, učvršćivanje državnog socijalističkog sektora te privrede i odnosa“ (Stojković, Frederik, Tomić, 2011: 14). Gradio se autoput Beograd - Zagreb. Ova velika radna akcija od mladih zahtijevala je veliku požrtvovnost i snagu. Akcija je započela s 461,000 ljudi, a 1949. broj se popeo na vrtoglavih 1.990.000 (Stojković, Frederik, Tomić, 2011: 14). Velika većina ljudi dolazila je iz sela s velikim postotkom nekvalificirane radne snage. Josip Broz Tito udara temelj 1946. godine novom pokretu akcijaštva sljedećim riječima:

„Obraćam se tebi, omladino Jugoslavije, da budeš nosilac radnog oduševljenja, da budeš primjer upornosti i samopožrtvovanja u izgradnji naše zemlje, kao što si bila primjer u četvorogodišnjoj borbi za slobodu svoje zemlje, kao što si u prošloj 1945. godini bila primjer u radu na obnovi zemlje“ (Stojković, Frederik, Tomić, 2011: 14).

Ovom pozivu odazvalo se mnogo ljudi da pomognu u izgradnji pruge Brčko-Banovići. Preko 60.000 omladinaca izgradilo je prugu od 1. svibnja do 7. studenog 1946. godine, u dužini od 90 km. „Iduća je pruga bila Šamac - Sarajevo od 1. travnja do 15. studenog 1947., u dužini od 243 km, s preko 217.000 brigadira“ (Stojković, Frederik, Tomić, 2011: 14). Mladi su gradili i obnavljali novu Jugoslaviju. Preko 40% ljudstva su na radnim akcijama činile žene, a prosjek starosti se kretao između 16 i 25 godina. Kraj ove istaknute radne akcije, obilježena je završetkom pruge Banja Luka - Doboje.

Druga faza je vrijeme lokalnih radnih akcija koje je trajalo od 1952. do 1957. godine, koju su još nazivali i godinom krize. Kad se završio Petogodišnji plan, krenuo je odmor na gradilištima nove Jugoslavije. Na manjim mjestima se još uvijek gradilo.

„Na izgradnji hidroelektrane na Vlasini sudjelovalo je 17.000 mladih brigade su dalje gradile hidrocentralu Jablanica, željeznicu u Nikšiću, put i prugu između Jablanice i Konjica te fabriku kablova u Svetozaru“ (Krugović, Gavrić, 1984: 3). U međuvremenu su započele prve burne rasprave o rentabilnosti dobrovoljnog omladinskog rada. Tada su poduzeća tvrdila da brigadiri koštaju dva puta više nego što proizvode. Nakon toga, mladi su se masovno zapošljavali u tvornicama, što je dovelo do velikih migracija iz sela u grad. Osjetio se energičan duh koji je u tom periodu došao do snažnog izražaja, u novoj sredini te na novim radnim mjestima. Sa sigurnošću se može tvrditi da je upravo omladina Jugoslavije, ponesena vlastitim radnim elanom Prvog petogodišnjeg plana, potaknula na ukidanje državnog rukovođenja privredom i započela samoupravljanje.

Zadnja faza govori o vremenu oživljavanja velikih radnih akcija. Završna faza se odvijala od 1958. do 1964. godine. Prijavilo se preko 200.000 mladih. Dionica je završena u samo šest mjeseci. Važno je napomenuti da su mladi iz Hrvatske bili jako aktivni. Pomogli su u izgradnji jezera u Pionirskom gradu (Zagreb), čistili su korita rijeke Korane. Mladi iz Pule doveli su struju u čak 13 sela. Započela je izgradnja dviju dionica autoceste, između Paraćina i Niša u Srbiji i između Demir Kapije i Negotina na Vardaru u Makedoniji 1959. godine. Radovi su završeni do studenog 1959. godine. „Na lokalnim radnim akcijama iste godine u Hrvatskoj je prisustvovalo 175.413 mladih, u Makedoniji 67.000, u Crnoj Gori 14.000, u Sloveniji 8.000, a u Srbiji 338.397 omladinaca“ (Stojković, Frederik, Tomić, 2011: 16). U Hrvatskoj 1960. godine počinje ORA „SAVA“ u Zagrebu na uređenju visokovodostajnog obrambenog nasipa oko Zagreba. Akcije su se odvijale još i u Kutini, Slavonskom Brodu, Makarskoj i drugim mjestima. Zadnja faza radnih akcija završila je 1963. godine. Završena je dionica autoceste pod nazivom *Bratstvo - Jedinstvo*. Ipak, najznačajniji događaj u 1963. godini nije bio samo završetak prometnice autoputa *Bratstvo - Jedinstvo*, nego praktičan izraz tog istog bratstva i jedinstva u svakodnevnom životu i radu, a svoju posebnu potvrdu ono je dobilo nakon razornog potresa u Skoplju koji se dogodio 26. lipnja 1963. godine. Nakon dva mjeseca od potresa, pristiglo im je 12 omladinskih radnih brigada u pomoć.

3. ORA NA IZGRADNJI AUTOPUTA BRATSTVO - JEDINSTVO, BEOGRAD - BAR, BRČKO - BANOVIĆI I ŠAMAC - SARAJEVO

U ovoj cjelini će se opisati četiri velike značajne radne akcije koje su se odvijale od 1946. pa sve do 1978. godine.

3.1. Organizacija ORA autoput Bratstvo – Jedinstvo i iskustvo

„Građenje autoputa *Bratstvo - Jedinstvo*, najvećeg objekta koji je ikada izveden u Jugoslaviji, gotovo da je sinonim omladinskog dobrovoljnog rada i velikih omladinskih radnih akcija, po čemu je Jugoslavija u svijetu bila poznata“ (Jauković, 1969: 2). To je bio autoput koji je povezivao većinu republika bivše SFRJ. Na izgradnji ove velike prometnice od Beograda do Đevelije (1.066 km), radilo je sveukupno 501.596 mladića i djevojaka. Bili su raspoređeni u stotine omladinskih brigada iz svih krajeva zemlje, republika, pokrajina, sela. Više od polovice ih je imalo od 16 do 20 godina. Cilj akcije bio je zaposliti i zbližiti narod. Pod vedrim nebom su se družili mladi iz cijele Jugoslavije, školovali se, učili o moralu i poštenju. Važnost izgradnje autoputa je taj što je projekt imao ekonomsku vrijednost. „Autoput je bio jedna od glavnih domaćih prometnih arterija koju su koristili jugoslavenski i međunarodni turisti da bi doputovali do omiljenih turističkih destinacija“ (Popović, 2013: 290). Omladinske radne akcije imale su veliki povijesni, moralni i ekonomski značaj te su privukle pažnju mnogih zemalja Europe i svijeta.

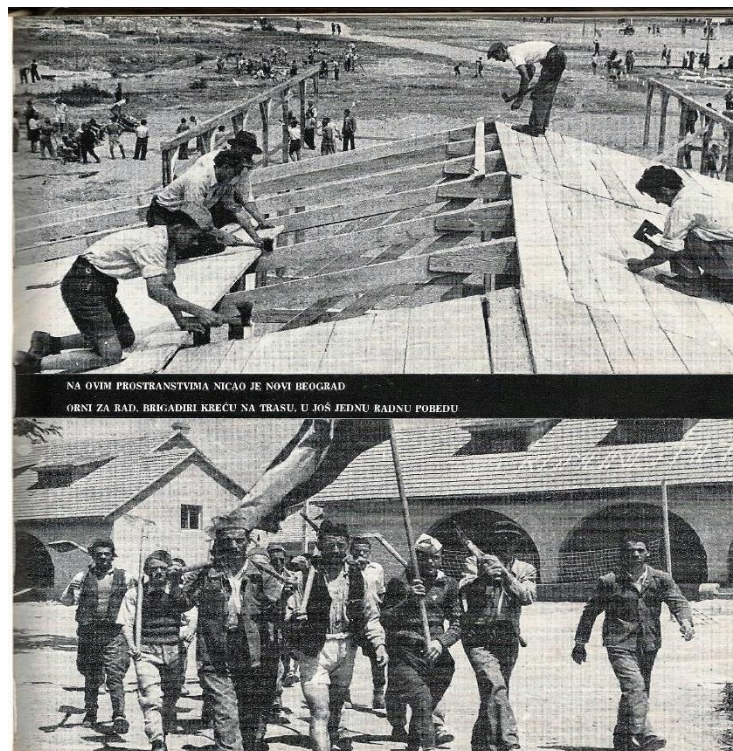
Izgradnja autoputa *Bratstvo - Jedinstvo* trajala je devet godina. „Neposredno nakon završetka rata i oslobođenja zemlje, nakon odličnih rezultata i iskustava sa čuvenih omladinskih radnih akcija na izgradnji pruge Brčko - Banovići, Šamac - Sarajevo i drugih, stalo se na stanovište gdje je neophodno što prije popraviti mrežu Jugoslavije, a za početak izgraditi njene ključne pravce“ (Jauković, 1969: 2). Predsjednik Jugoslavije Josip Broz Tito krajem 1945. godine rekao je da, ako Jugoslavija želi biti napredna zemlja, moraju izgraditi nove i modernije ceste. Nakon toga se najprije krenulo s izgradnjom autoputa Beograd - Zagreb (dva najljepša grada). Započele su nove pripreme, na kojima su radili stručnjaci iz Srbije i Hrvatske. „Velika omladinska radna akcija na izgradnji autoputa *Bratstvo - Jedinstvo* započela je 1. travnja 1948. godine, na Dan omladinskih radnih brigada koji se i danas

obilježava i slavi u cijeloj zemlji“ (Jauković, 1969: 2). To je bila velika svečanost za cijelu zemlju, a pogotovo za krajeve i gradove kroz koje je prolazila željeznička cesta *Bratstvo - Jedinstvo*. Glavna svečanost se održala u Sremskoj Mitrovici. Organizacija građenja krenula je od Beograda prema Zagrebu te od Zagreba prema Beogradu, na ukupnoj dužini od 110 km. Na prvom sektoru bilo je angažirano građevinsko poduzeće „Autoput“, a na drugom poduzeće „Vijadukt“.

„U nasipe Autoputa od 382 km ugrađeno je 12.400.000 kubičnih metara zemlje, ugrađeno je 35.000.000 sitne kocke, utrošeno mnogo kamena i cementa, pijeska i šljunka, drveta i bitumena“ (Najveći objekt Petogodišnjeg plana Autoput „Bratstvo - Jedinstvo“, 1950: 7). Dionica autoput *Bratstvo - Jedinstvo* od Beograda do Zagreba, puštena je u promet 15. lipnja 1950. godine. „Sveukupno je radilo 247.345 omladinki i omladinaca od kojih je najveći broj bila omladina sa sela-149.640, zatim studenti i učenici- 58.443, i radnici- 39.257“ (Jauković, 1969: 3). Bilo je to jako teško i naporno vrijeme, gdje su ljudi najvećim dijelom zamijenili strojeve i mehanizaciju. „Pokazalo se da moral tih mladih generacija ima jedan zavidno visok nivo. Radilo se bez ikakve novčane nadoknade, što je bilo tada, a i danas je, apsolutno nezamislivo“ (Bilten - Udruženja 'Naša Jugoslavija' ORA 1946 - 1964, autoput *Bratstvo - Jedinstvo*). „Odazivajući se pozivu koji je drug Tito uputio omladini Jugoslavije, 54.000 omladinaca u 466 brigada izgradilo je zajedno sa 16 preduzeća u vremenu od 1. aprila do 23. novembra 1958. godine 79 kilometara autoputa *Bratstvo - Jedinstva* na delu između Ljubljane i Zagreba, stoji ispisano na spomen ploči o ovom velikom radnom delu generacije Jugoslavije“ (Štaubringer, 1959: 50). „Savezne radne akcije na izgradnji autoputa *Bratstvo - Jedinstvo* organizirane su tako što je Centralni komitet Saveza omladine Jugoslavije, u dogovoru s republičkim centralnim komitetima, imenovao članove Glavnog štaba omladinskih radnih brigada, komandanta i zamjenika“ (Jauković, 1969: 4). U stožeru je izvršena podjela rada tako da je svaki član stožera imao svoj sektor te je bio odgovoran za svoj dio rada (tehnički sektor, kulturno-zabavni život, i sl.). Centralni odbor Saveza omladine iz svih dijelova zemlje obavještavalo je mlade o organiziranju akcije, evidentirale su se prijave te su organizirali i medicinske preglede. Glavni stožeri omladinskih radnih brigada bili su odgovorni za osiguranje planiranog broja mladih, organizirali su rad po smjenama, dogovarali prijevoz te su organizirali kulturno-prosvjetne, tehničke i stručne tečajeve. Sami udarnici su imali posebne zadatke za obavljanje. Jedan od

zadataka je bio odnos prema kolektivu, drugarstvu i disciplini. Što bi značilo da je udarnik morao za mjesec dana u kontinuitetu prebaciti normu za 20% za vrijeme radne akcije za koju je to bilo predviđeno. Morao je čuvati materijale te nije smio raditi disciplinske prekršaje. Dakle cilj nije bio samo da se radi udarnički, nego da se prikladno i ponaša. „Omladina je na gradilištima radila po šest sati dnevno, ali je učinak bio daleko veći, jer je prebačaj normi u prosjeku na dionici Beograd - Đevđelija iznosio 34%“ (Jauković, 1969: 4).

U proljeće 1959. godine gradila se magistrala Beograd - Đevđelija. Na dionici Grdelica - Skoplje, 1961. završen je najduži dio autoceste od 132 km te je savladana jedna od najtežih prepreka na čitavom autoputu- Grdelička klisura. Od Osipaonice do Beograda 1963. godine, bila je zadnja dionica magistrale čime je dovršena najvažnija putna veza u zemlji koja povezuje Ljubljanu sa Đevđelijom. Omladina je uz puno volje i truda te željom da se ostvari zacrtani cilj, dala snažan pečat tom vremenu i danima u kojima se gradilo.

Slika 3: Bratstvo - Jedinstvo
Izvor: Golubović, J., "Beograd - grad akcijaša", 1985.

3.2. Organizacija ORA autoput Beograd – Bar i iskustvo

Pripreme za organizaciju omladinske radne akcije na uređenju rijeke Morave i autoputa *Beograd - Bar*, započele su u jesen 1970. godine. U tijeku priprema nailazilo se na mnogo prepreka, problem je bio i manjak novaca, kao i organizacija naselja u koja će smjestiti mlade. Radovi koji su uslijedili bili su teški za omladinu. Takve poslove su mogli obavljati strojevi i stručna radna snaga. Mladi akcijaši su se na drugačiji način uključivali u radnu akciju, putem upisa zajma. Na taj su način akcijaši pomogli da se pokrene gradnja pruge. Da bi se završila gradnja pruge *Beograd - Bar* potrebno je bilo da se što više ljudi uključi te da financijski pomognu u izgradnji pruge. Vijest se brzo pročula i uslijedio je veliki odaziv ljudi. Javljali su se mladi iz Saveza studenta, gradski komitet Saveza omladine Jugoslavije, Pokret gorana Srbije. Na kraju je donesena odluka da se radna akcija s mladim akcijašima uspješno nastavlja 11. lipnja 1971. godine, s predsjednikom Privredne komore Dušanom Čkrebićom. Svečanost je održana u Prijepolju, uz prisustvo 9 omladinskih radnih brigada s oko 500 brigadira. „U prvu smjenu u mjesto Prijepolje, organizirano su došle brigade: „Rubin“ iz Kruševca i „Jelica Milovanović“ iz Beograda (općina Stari Grad), dok su brigade, „Lovački odred“- Cetinje, Internacionalna studentska brigada te brigada *Bratstvo - Jedinstvo* iz gradova zapadne Srbije, došle nekompletne i naknadno su popunjavane“ (Mihailović, Kragović, 1976: 25). Akcijaši su bili smješteni po školama i šatorima. U Prijeporu je bilo mnogo problema oko hrane, društvenih aktivnosti, odnosa s lokalnom omladinom. Kako stoji u jednom zapisu, komandanti iz ORB su imali problem i s mladim akcijašima. „B.R. je isključen iz brigade zato što se nije zalagao na trasi. Nije ozbiljno shvatio akciju. Ponašao se neozbiljno. Bio je nepopravljiv“ (Mihailović, Kragović, 1976: 25). Nisu bila samo naselja i brigadiri nepripremljeni, nego su takva bila i kadrovska brigadna rukovodstva. Akcijaši su se teško uklapali u lokalnu sredinu, neiskustvo je bilo veliko i radilišta nisu bila spremna. Oko dvadesetak akcijaša je bilo isključeno ili je samovoljno napustilo radnu akciju.

Radne su se akcije organizirale uz veliku želju omladine i na zahtjev društva, što se može zaključiti prema prijašnjim radnim akcijama (30 godina unazad), a 1971. godine organiziraju se uz borbu omladine za radne akcije. „Ranije su akcije bile normalne i uobičajena pojava, a 1971. omladina je trebala da se izbori za njih“ (Mihailović, Kragović, 1976: 29). Sve su morali ispočetka. Prijašnje iskustvo nije bilo

važno jer ono se tek moralo steći. Neke su se usluge plaćale više nego što su trebale, kao na primjer prijevoz, hrana, društvene aktivnosti. Na kraju se uopće nije dalo truda u organiziranju društvenih aktivnosti, higijenskih uvjeta te pitke vode. Početkom studenog 1971. godine, nastavlja se organizacija radne akcije. Na ORA *Beograd - Bar* bilo je 5.052 brigadira svrstane u 83 omladinske radne brigade. „Najviše je bilo srednjoškolskih brigada (47), zatim slijede seoske (13), studentske (9), radničke (8), (3) specijalizirane i (3) brigade veterana- rezervne vojne starješine iz Kragujevca i Smederevske Palanke“ (Mihailović, Kragović, 1976: 33). Pisma iz knjige *Pismo mladosti* od autora Milomira Mihilovića i Branka Kragovića iz 1976. godine, dokazuju da nije baš sve uvijek bilo sivo na radnoj akciji, piše Ibro Crljenković iz Skrbuše:

“Ovde mi je lepo. Kolašin je blizu, pa svaki dan skoknem do grada. Neki drugovi ne mogu da se naviknu na akciju, a meni je kao da sam bio stotinu godina (...) Hrana je kao da je sam biram. “Brigadirka Olja Vlahović kaže:“ (...) Shvataš, mama, ovdje nema problema, ovdje caruje mladost, energija, sreća, drugarstvo, bratstvo. Ovdje smo nas 5 stotina brigadira jedna velika bratska porodica. (...) Osećam da pravi život struji mojim venama. Mama, ovdje je pjesma najbolja hrana: pjevamo kad ustanemo ujutro, kad idemo na trasu, pjevamo kad se vraćamo s nje, pjesmom se uspavljujemo. Trebam li još što da ti pišem” (Mihailović, Kragović, 1976: 34).

Po izjavama bivših akcijaša, mogu zaljučiti da im nikada nije bilo bolje nego tada. Imali su onoliko koliko im je bilo potrebno, bili su zadovoljni, sretni, imali su volju za radom.

Život i rad mladih akcijaša je 1971. godine bio znatno bolji nego prethodne. Akciju je posjetio veliki broj glumaca, pjesnika, pjevača i književnika. Brigade su bile bolje pripremljene, što im je uvelike olakšalo život na radnim akcijama i hrana im je bila bolja, ali se smještajem nisu baš mogli pohvaliti. Ljeto 1972. godine bilo je kišno, tako da su tek svaki četvrti dan mogli raditi. S entuzijazmom i velikom željom da se pruga što prije izgradi, priskočilo im je u pomoći 150 djevojaka i mladića iz inozemstva. Radili su mladi iz Danske, Finske, Norveške, Kanade, Mađarske, Poljske. Najviše ih je bilo iz Sovjetskog Saveza, a oni su bili najvrjedniji. Inozemni mladi akcijaši imali su samo riječi hvale za radnu akciju. Djevojka oko 20-ak,

Nadežda B., koja nikada nije boravila u tadašnjoj Jugoslaviji, jest izrazit primjer koji kaže:

„Oduševljena sam iskrenošću i toplinom jugoslavenskih prijatelja, jer sam ovde imala prilike da ih upoznam i da to uočim. Želim da posetim opet vašu lepu zemlju i da kao turista upoznam njene prirodne ljepote“ (Mihailović, Kragović, 1976: 36).

Ostale djevojke su se hvalile kako su dobile na težini. Iz početka im je hrana bila čudna ali brzo su se navikli, čak im je i smještaj bio dobar.

Došlo je do niza političkih i društvenih događaja u 1973. godini koji su u mnogo čemu određivali daljnji razvoj dobrovoljnoj omladinskog rada. Radi se o pismu predsjednika SKJ-a⁷ i izvršnog biroa te o govoru predsjednika bivše Jugoslavije Josipa Broza Tita. U toku godine, uz pomoć društvene zajednice, riješeni su veliki problemi radnih akcija. „Otklonjene su financijske nevolje, stvorene su veće mogućnosti za daljnji razvoj samoupravljanja na ORA, društvene su aktivnosti dobile odgovarajuće mjesto u ukupnoj organizaciji radnih akcija, opreznije se prilazi kadrovskoj politici na ORA te se potenciraju lokalne radne akcije“ (Mihailović, Kragović, 1976: 42). ORA *Beograd - Bar* 1973. godine imala je dva zadatka koje je trebala obaviti. Prvi zadatak je bio da se vrati povjerenje mladima i sanira stanje od prethodnih godina te da se dokaže da se ORA može uspješno organizirati. U pomoć su im pristigli mladi iz Saveza omladine Srbije i Crne Gore. Za radnu akciju *Beograd - Bar* prijavilo se 150 brigadira s time da nije bilo mjesta za svakoga od njih. Smještaj su im organizirali po školama, šatorima. Na brzinu su se pripremala naselja i gradilišta. Uz sve probleme s kojima su se susretali, radna akcija je tekla normalno. U dva naselja u 56 omladinskih radnih brigada, ukupno je bilo 2.316 brigadira. „Tu su se našle: 21 brigada iz Srbije, 2 sa Kosova, 5 iz Vojvodine, 5 iz Hrvatske, 3 iz BiH, 2 iz Crne Gore, 1 iz Makedonije, 13 mješovitih i 1 internacionalna brigada“ (Mihailović, Kragović, 1976: 44). Brigadiri su bili najzadovoljniji na radnim akcijama 1973. u usporedbi sa 1971. godinom te 1972. godine nisu rađena istraživanja. Najzadovoljniji su bili međuljudskim odnosima te sportskim aktivnostima, a najnezadovoljniji su bili higijenom te smještajem. Radna akcija *Beograd - Bar* u trećoj godini trajanja ispunila je svoje osnovne zadatke: sanirana je situacija iz prve dvije godine, vraćen je ugled radnoj akciji, dokazana je opravdanost radne akcije na izgradnji pruge, život u

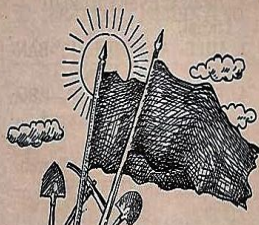
⁷ Savez komunista Jugoslavije.

naselju bio je bolji nego prethodnih godina, iako ne još uvijek dovoljno kvalitetan, i poslovalo se bez gubitka“ (Mihailović, Kragović, 1976: 46). Radne akcije koje su započele 1974. godine na vrijeme su uspješno završene. Brigadiri su bili zadovoljni uvjetima na radnoj akciji. Bili su uvjereni da je ovo zadnja godina gradnja pruge, ali na kraju nije bilo tako. Na zahtjev investitora, 1975. godine započinje gradnja pruge. U izvještaju je pisalo: „Ovo je poslednja smena, poslednja godina, ove radne akcije. Završetkom pruge, završava se i petogodišnja priča o ORA *Beograd - Bar*. (...) U stvari, kraja nema, jer već narednog leta treba udarnički graditi na novim gradilištima mladosti“ (Mihailović, Kragović, 1976: 51). Radovi na pruzi *Beograd - Bar* privedeni su kraju 1976. godine.

Osnovna karakteristika ovih petogodišnji akcija je što je započelo loše, a završilo se jako dobro. U trajanju od pet godina 234 omladinske brigade s ukupno 12.145 brigadira aktivno su sudjelovale u izgradnji pruge. Mogu zaključiti da se, unatoč teškim i nehumanim uvjetima, uz malo volje i truda, sve može postići.

U nastavku teksta su priložene fotografije o brigadistima koji su bili smješteni po naseljima od 1971. godine do 1975. godine.

Spisak brigada

ORA „BEOGRAD—BAR 71”

Naselje „Boško Buha” — Prijepolje

Prva smena:

1. „RUBIN” — Kruševac
2. „JELICA MILOVANOVIC” — Beograd, Stari grad
3. „LOVCENSKI ODRED” — Cetinje
4. INTERNACIONALNA STUDENTSKA BRIGADA — Beograd
5. „BRATSTVO I JEDINSTVO” — gradovi zapadne Srbije

Druga smena:

1. „FERIJALAC” — Ferijalni savez Srbije
2. „MLADI ZELEZNICAR” — ŽTP Beograd
3. „LENJIN” — Titovo Užice
4. „METKOS” — Smederevo
5. „NAJBOLJI DRUGOVI” — II program Radio-Beograda
6. „JELICA MILOVANOVIC” — Beograd, Stari grad

Ražana

Prva smena:

1. „VETERANI” — S. Palanka
2. „STUDENTSKI GRAD” — N. Beograd
3. „TOZA DRAGOVIC” — Krajujevac
4. „BOŠKO BUHA” — Prijepolje, Pljevlja, Priboj
5. „USCE” — Novi Beograd

Druga smena:

1. „KOSJERIC”
2. ZRENJANIN
3. „STUDIO B”
4. „STAKLARI”
5. PIROT
6. „STRAZEVICA” — Batočina
7. TITOGRAĐ

ORA „BEOGRAD—BAR 72”

Naselje „Boško Buha” — Jabuka

Prva smena:

1. „CRVENA ZASTAVA” — Krajujevac
2. „UNIS” — Sarajevo
3. „VLADIMIR VITASOVIC” — Zagreb

4. „ZAGA MALIVUK” — Beograd
5. „SAVA KOVACEVIC” — Tivat
6. „BRACA SRNIC” — Beograd
7. „NEDELJKO BARNIC-ZARKI” — Zrenjanin
8. „MIHAJLO MIKA VUJIC” — ŽTP Beograd
9. „JOZO ŠCURLA” — Zemun

Druga smena:

1. „DOBRILA STAMBOLIC” — Niš
2. „ISA SEKICKI” — Vrbas
3. „RADIOVOJE UVALIC-BATA” — Prokuplje
4. „RADOŠ JOVANOVIĆ” — Kuršumlja
5. „NIKOLA TESLA” — Zagreb
6. „NOVI PAZAR” — Novi Pazar
7. „PAJA MARGANOVIC” — Kovin
8. „45. JASENICKA” — S. Palanka
9. „SESTA ISTOCNO BOSANSKA PROLETERSKA” — Tuzla
10. INTERNACIONALNA BRIGADA — Zapadne zemlje

Treća smena:

1. „METKOS” — Smederevo
2. „MAGNOHROM” — Kraljevo
3. „BOŽIDAR DIMITRIJEVIC KOZICA” — Požarevac

Slika 4: Spisak brigadira, ORA „Beograd - Bar”, 1971 - 1972.
Izvor: Mihailović, S., Kraković, M., „Pruga mladosti”, Beograd, 1976.

4. „MAG“ — Beograd
5. „MLADI ŽELEZNIČAR“ — ŽTP Beograd
6. ORB IZ VRBOVECA
7. INTERNACIONALNA BRIGADA — Zapadne zemlje
8. INTERNACIONALNA BRIGADA — SSSR

Četvrta smena:

1. „OLGA JOVANOVIĆ-RITA“ — Kraljevo
2. „LUKA SPASOJEVIĆ“ — Ljig
3. „UMI“ — Beograd
4. „ČETRDESET OSMO JASENICKA — BRANKO JEFTIĆ“ — S. Palanka
5. „IVO LOLA RIBAR“ — Banjaluka
6. „KOZARA“ — Prijedor
7. „BOSKO BUHA“ — Zabari
8. „RADOJKO LAKIĆ“ — Bijeljina
9. „PRVA KRALJEVAČKA“ — Kraljevo

Naselje Ravna Rijeka

Prva smena:

1. „STIJEPAN SUPANČIĆ“ — Vukovar
2. „HEROJ VOJO RADIĆ“ — Kragujevac
3. „13. JULI“ — Titograd
4. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — Nikšić
5. „DRAGAN MAUZER“ — Beograd
6. „ČETRDESET ŠESTA JASENICKA“ — S. Palanka
7. „JOŽA VLAHOVIĆ“ — Zagreb
8. „MILENTIJE POPOVIĆ“ — Vlasotina
9. „TOŽA DRAGOVIĆ“ — Kragujevac

Druga smena:

1. „TITO“ — ŽTP
2. „DRAGAČEVSKI HEROJI“ — Lučani
3. „MILE ARSENIJEVIĆ-BAN-DEKA“ — Majdanpek
4. „BRANKO ČALOVIĆ“ — Bar
5. „3. JUN 1968.“ — Beograd
6. „EMŠČ“ — Sarajevo
7. „BRACA RIBAR“ — Zagreb
8. „MILIĆ RADOVANOVIĆ“ — Topola
9. „ŠAJKASKA“ — Titel

Treća smena:

1. „NIKOLA MILJANIĆ-RATAR“ — Bjelovar
2. „DUŠAN PETRONIJEVIĆ“ — Kruševac
3. „RATKO PAVLOVIĆ“ — Niš
4. „NAJBOLJI DRUGOVI“ — RTB
5. „IVAN VUŠOVIĆ“ — Ražanj
6. „VLADIMIR ROLOVIĆ“ — Titograd
7. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — Cetinje

Naselje Čajetina

Prva smena:

1. „DOBRILA STAMBOLIĆ“ — Niš
2. „ŽARKO ZRENJANIN-UČO“ — Novi Sad
3. ORB STUDENATA IZ POLJSKE
4. „SONJA MARINKOVIĆ“ — studenti iz Beograda i Budimpešte

Druga smena:

1. „TRI BRATA“ — Topola, Titel, Lučani

2. „23. AVGUST“ — Doboj
3. „PETAR DRAPSIN“ — Srbo-bran
4. „SIMA POGAČAREVIĆ“ — Vranje

Naselje u Skrbuši

1. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — Bogatić
2. „KRAJINA“ — Laktaši
3. „BRATSTVO“ — Kovačica
4. „SRBA STEFANOVIĆ“ — Smederevo
5. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — RTB
6. „KONJUH I“ — Živinice
7. „KONJUH II“ — Živinice

ORA „BEOGRAD—BAR 73“

Naselje „Boško Buha“ — Jabuka

1. „VATROSTALAC“ — Zenica
2. „KREŠO RAKIĆ“ — Zagreb
3. „TITO“ — Titovi gradovi
4. „BRACA SRNIĆ“ — Beograd
5. „MLADOST“ — Doboj-Cuprija
6. „NADA NAUMOVIĆ“ — Kragujevac
7. „TITO“ — Vukovar
8. „MOŠA PIJADE“ — Beograd
9. „KOCE METALEC“ — Skoplje
10. „TITOVO UŽICE—MARIBOR“
11. „ČAČAK—RAVNE“
12. „KRALJEVO—MARIBOR“
13. „SVETOZAREVO—S. BISTRICA“
14. „CUPRIJA—CELJE“
15. „KURŠUMLIJA“
16. „RASKA—HRASNIK“
17. „ISO SENICKI“ — Vrbas
18. „DRAGAČEVSKI HEROJI“ — Lučani
19. „MATIJA GUBEC“ — Zabok
20. „ALEKSANDROVIĆ—PTUJ“
21. „KRUŠEVAC—MARIBOR“

Slika 5: Spisak brigadira, ORA „Beograd - Bar“, 1972 - 1973.
Izvor: Mihailović, S., Kraković, M., „Pruga mladosti“, Beograd, 1976.

22. „G. MILANOVAČ—S. GRADEC”
23. „LAZAREVAČ—TRBOVLJE”
24. „CRVENO BARJACE” — Kragujevac
25. „BORIS KIDRIĆ” — Lukovac
26. „STAKLARI” — Paraćin
27. „BRATSTVO” — Smederevo
28. „PRAKTIČNA ŽENA” — Beograd
29. „Dr DRAGAN HERCOG” — Beograd
30. „IVAN VUSEOVIĆ” — Ražanj
31. „MILIVOJE SAVIĆ—TRIVA” — Ruma
32. „EMIL DURAKU” — Đakovica
33. BRIGADA IZ POLJSKE

**Naselje „Rifat Burdžović-Tršo
Ravna Rijeka**

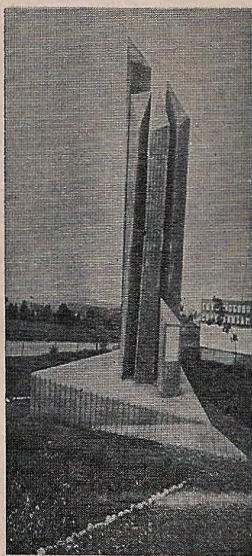
1. „DRAGAN MAUZER” — Beograd
2. „ZAGA MALIVUK” — Beograd
3. „ZAGREB”
4. „ČAJKA” — Trstenik
5. „SLOBODAN PENEZIC-KR. CUN” — V. Banja
6. „ZARKO ZRENJANIN-UČA” — Vršac
7. „BAKAR” — Bor
8. „KRAGUJEVAČKI OKTOBAR” — Kragujevac
9. „ZORKA” — Sabac
10. „DOBRILA STAMBOLIĆ” — Niš
11. „KOZARA” — Banjaluka
12. „VLADIMIR ROLOVIĆ” — Crna Gora
13. „IVO LOLA RIBAR” — Beograd
14. „SONJA MARINKOVIĆ” — Beograd
15. „STUDENT” — Beograd
16. „JURAJ KOKOT” — Zagreb
17. „ZARKO ZRENJANIN” — Novi Sad
18. „MLADI ŽELJEZNIČAR” — ŽTP
19. „RAVANGRAD” — Sombor

20. „DRENICA” — Glogovac
21. „FERIJALAC” — SR Srbija
22. „SAVA KOVAČEVIĆ” — Crna Gora
23. „BRATSTVO I JEDINSTVO”

ORB „BEOGRAD—BAR 74”

1. „PRVI PARTIZAN” — Titovo Užice
2. „VATROSTALAC” — Zenica
3. „CRVENA ZASTAVA” — Kragujevac
4. „ORJENSKI BATALJON” — Herceg Novi
5. „KOSMAJ” — Mladenovac
6. „VERA BLAGOJEVIĆ” — Šabac
7. „PETAR DRAPŠIN” — Srbo-
bran
8. „SRETEN MLADENOVIĆ — MIKA” — Beograd
9. „PROHOR—PČIŃSKI” — Bi-
tolj—Ohrid

10. „VLADIMIR POPOVIĆ-ŠPANAC” — Bar
11. „POSAVSKO-TREBAV. ODRED” — Modriča
12. „N. H. ČAJKA” — Trstenik
13. „VLADIMIR ROLOVIĆ” — Ju-
goslovensko-norveško društvo
14. „MUHAREM SEMSEDINI” —
Uroševac
15. „TSC” — Kruševac
16. „Dr DRAGAN HERCOG” —
Crveni krst SR Srbije
17. „UDARNA ČETA B-B”
18. „MARŠAL TITO” — Sinska
industrija Jugoslavije
19. „MARIBOR—KRALJEVO”
20. „BRACA RIBAR” — Zagreb
21. „UMI” — Beograd
22. „STAKLARI YU”
23. „PROKUPACKI SAMOUPRAV-
LJACI” — Prokuplje
24. „STEVAN PUZIĆ” — Ruma
25. „IVO LOLA RIBAR” — Ivan-
grad—Mojkovac
26. „RAMIZ SADIKU” — Srbica
27. „RUĐER BOŠKOVIĆ” — Za-
greb
28. „TITO” — Vukovar
29. „NIKOLA ĐURKOVIĆ” — Ko-
tor
30. „MLADI HEMIČAR” — Pan-
čevo
31. „SINISA JANIĆ-PERA” —
Vlasotinci
32. „ZAGA MALIVUK” — Beograd
33. „SAVA MUNCAN”
34. „TITO” — Kosovska Kamenica
35. „S. JOVANOVIĆ” — Pančevo
36. „J. TOMASEVIĆ” — Titograd
37. „SAVA KOVAČEVIĆ” — Nik-
šić
38. „Ž. ZRENJANIN” — Novi Sad
39. „ZAGREBAČKI PARTIZAN-
SKI ODRED” — Zagreb
40. „BATA JANKOVIĆ” — Čačak
41. „51. JESENICKA RB” — S.
Palanka
42. „VLADIMIR ROLOVIĆ” —
FSJ

Slika 6: Spisak brigadira, ORA „Beograd - Bar“, 1973 - 1974.
Izvor: Mihailović, S., Kraković, M., „Pruga mladosti“, Beograd, 1976.

43. „MIHAJLO PUPIN“ — Novi Sad	2. „VERA BLAGOJEVIĆ“ — Šabac	12. „PETAR DRAPŠIN“ — Beograd
44. „JUGOMETAL-KOMB.“ — Smederevo	3. „MIHAJLO PUPIN“ — Novi Sad	13. „MARSAL TITO“ — Zagreb
45. „RATKO PAVLOVIĆ“ — Niš	4. „PRVI PARTIZAN“ — Titovo Užice	14. „NIKOLA TESLA“ — Tuzla
46. „KIRILO SAVIĆ“ — ŽTP	5. „VATROSTALAC“ — Zenica	15. „MIODRAG ČAJTINAC—ČAJKA“ — Trstenik
47. „SVETOZAR MARKOVIĆ“ — Svetozarevo	6. „ŠUMADIJA“ — Kragujevac	16. „RAMIZ SADIKU“ — Peć
48. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — Podujevo	7. „55. JESENICKA“ — S. Palanka	17. „II DALMATINSKA“ — Split
	8. „FRA“ — Čačak	18. „VELJKO VLAHOVIĆ“ — Tograd
	9. „VLADIMIR POPOVIĆ—ŠPANAC“ — Bar	19. „KRALJEVO—MARIBOR“
	10. „NORBERT VEBER“ — Jugoslovenska željezara	20. „JUGOMETAL—KOMBINAT“ — Smederevo
	11. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — Papirna industrija Jugoslavije	21. „DUSAN DULE KARAKLAJIC“ — Lazarevac

ORA „BEOGRAD—BAR 75“

1. „BRATSTVO-JEDINSTVO“ — Kotor—Cetinje

Slika 7: Spisak brigadira, ORA „Beograd - Bar“, 1974-1975.
Izvor: Mihailović, S., Kraković, M., „Pruga mladosti“, Beograd, 1976.

3.3. Organizacija i iskustva sa željezničke pruge Brčko - Banovići

Organizacija prve Omladinske radne akcije na izgradnji željezničke pruge *Brčko – Banovići* počela je 1. travnja 1946. godine. Željeznička pruga *Brčko - Banovići* u ekonomskom pogledu imala je veliki značaj za sve gradove pored pruge, kao i širi međunarodni značaj. Brigade iz Grčke, Albanije, Rumunjske, Mađarske, Švicarske, Belgije, Austrije, Francuske, Indije i Engleske sudjelovali su u ulaganju izgradnji pruge *Brčko - Banovići*. Treći kongres ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) preuzeo je obavezu te obećao predsjedniku Titu da će prugu izgraditi u što kraćem mogućem roku. Pored toga što su organizatori imali iskustvo u organizaciji radnih akcija, projekt je bio nov i nepoznat. U pomoć su im pristigli mladi iz Rijeke i Istre. Omladina Istre se za brigadu počela prijavljivati odmah nakon II. Oblasne Konferencije SAOJK-a. S druge strane nedostajalo je odjeće, obuće, alata. „Oblasni Odbor Crvenog Križa dodijelio je mnogo robe i obuće, kao 441 par čarapa, 216 pari cipela, 670 pulovera i maja, 302 lovačke bluze, 360 vojničkih i civilnih hlača, 77 košulja, 160 pari ženskog veša“ (Štefan, 1946: 3). Za Istru i Rijeku, gospodarsko društvo dalo je sav potreban kuhinjski pribor i jedan dio alata. „Ovi su darovi izraz povjerenja i ljubavi koje narodna vlast i masovne organizacije gaje prema omladini, koja ide u ime omladine i naroda Istre da svojim požrtvovnim radom doprinese svoj udio u izgradnji naše domovine“ (Štefan, 1946: 3). Kako je omladina bila puna elena, zanosu i motivacije, ništa ih nije moglo spriječiti da taj cilj i ostvare. To dokazuje pismo koje su delegati uputili predsjedniku: „Treći kongres, skup najboljih omladinaca i omladinki, obavezuje se da će u određenom roku, usprkos svim teškoćama i naporima pruga povesti ugalj iz Bosne u Vojvodinu i hleb iz Vojvodine u Bosnu“ (Mihailović, Kragović, 1976: 59). Osim što je pruga osiguravala opskrbu ugljenom velikih gradova u dolini Save, bila je značajna i radi opskrbe hranom izglednije i razorene sjeveroistočne Bosne. Željeznička pruga *Brčko - Banovići* jedna je od najvećih radnih akcija u povijesti. To je pruga koju je gradila mlada generacija. Istovremeno dok se gradila pruga, mladi su gradili sebe. Prve omladinske radne akcije počele su s organizacijom na izgradnji željezničke 1. travnja 1946. godine na pruzi *Brčko - Banovići*. To je prva pruga u sjevernoj Bosni, dužine 92 km. Ova pruga je imala veliki značaj jer je zemlji bio potreban ugljen čija bi veća proizvodnja poboljšala rad mnogih privrednih grana te bi ubrzala obnovu zemlje. „Prije rata ova

pruga bi se radila tri godine, a omladina će je izgraditi za pola godine“ (Izgradnja pruge Brčko - Tuzla - Banovići i njezina ogromna važnost za unapređenje našeg rudarstva, 1946: 2). „Izgradnja ove pruge, poboljšala bi, po predviđanjima, čak tisuću posto eksploataciju ugljena izvanrednog kvaliteta iz basena Banovići - Seone⁸“ (Mihailović, Kragović, 1976: 59). Pruga je trebala osigurati i bolju eksploataciju soli iz Tuzle i drugih sirovina iz istočne Bosne. Važno je bilo da se na pruzi potvrdi bratstvo i jedinstvo koje se izgradilo u NOB-u.⁹ Tuneli su zadavali najviše problema u izgradnji pruge. Stručnjaci su govorili da to nije posao za mlade, da ipak trebaju radnike koji miniraju tunele. Mladi su dokazali suprotno. U mjesec dana, mladi su naučili rukovati posebnim alatom, vezano za miniranje tunela, tako da su tunel Majeveca, dug 394 m, probili u samo 120 dana. Kao dokaz njihove snage i upornosti, Štab omladinske brigade svim je brigadirima uputio važnu odluku koja glasi: „Klizeće mase bile su zatrpale usek kod Kiseljaka. Bila je dovedena u pitanje čast omladine Jugoslavije, pošto je postojala bojaza da pruga neće biti završena u određenom roku. Danonoćnim radovima na kojima je ispoljen najviši heroizam otklonjena je posljednja prepreka.“ (Mihailović, Kragović, 1976: 59). Na radnoj akciji se nije odvijao samo fizički rad. Radilo se po šest sati dnevno, a nakon toga se bavilo različitim aktivnostima. Odvijale su se sportske aktivnosti kao što su nogomet, odbojka, košarka, pohađali su se tečajevi fotografije. Autori knjige *Pruga mladosti* Srećko Mihailović i Milomir Kragović navode kako bi trebalo istaknuti da je od „5.832 nepismena graditelja 5.112 naučilo čitati i pisati, preko 4.000 omladinaca završilo je razne tečajeve“ (pomoćnik nadzornika, stručni zidari, praktični tehničari) (Mihailović, Kragović, 1976: 62). Izgradnja pruge se razlikovala od svih dotadašnjih radnih akcija, ne samo po veličini, obujmu i složenosti zadatka, već i po značaju objekta koji se gradio. U akcijama je sudjelovalo oko 62.000 omladinaca iz Jugoslavije. „Tijekom izgradnje iskopano je 1.361.680 km² zemlje i 134.460 km² kamena, izgrađena su i dva tunela dužine 667 metara i 22 mosta ukupne dužine 445 metara“ (historija.ba/d/768-pocela-izgradnja-pruge-brcko-banovici/). Radovi su završeni u rekordnom roku (190 dana). Prvi vlak je prugom prošao 7. studenog 1946. godine. Od vremena izgradnje pa se sve do danas pruga se mijenjala, ali je znatnije mijenjala i sve oko sebe. Građena je pretežno kroz ruralna mjesta koja su stoljećima bila nepovezana i nisu bila uključena u suvremene tokove života, da bi samom

⁸ Naseljeno mjesto u sastavu općine Banovići, Federacija Bosne i Hercegovine.

⁹ Narodnooslobodilačka borba Jugoslavije.

izgradnjom kasnije povezivala industrijske ceste u BiH i šire. Ekonomski značaj pruge je za sve gradove vrlo velik, a posebno za Banoviće i rudnik. Svako područje, grad i mjesto ima neku specifičnost, nešto po čemu je prepoznatljivo, nešto što predstavlja njegov sinonim, a za Banoviće je to crno zlato. Povijest rudnika, pruge i grada međusobno su toliko povezane da gotovo predstavljaju jedno.

Slika 8: Izgradnja pruge Brčko - Banovići, 1948.

Izvor: <http://www.nkp.ba/horion-bosna-radne-akcije-vise-od-uspomena/>, 18.4.2016.

3.4. Organizacija ORA autoput Šamac - Sarajevo i iskustva

Nakon pruge *Brčko - Banovići*, sljedeći veliki projekt planiran je već za iduću godinu, a to je bila pruga *Šamac – Sarajevo*. Ovo je bio mnogo ozbiljniji i veći pothvat, zahtijevao je bolju organizaciju i brojniju radnu snagu. U novogodišnjem govoru 1. siječnja 1947. godine, Tito se posebno obratio omladini:

„Omladino Jugoslavije! Svojim dobrovoljnim radom i upornom požrtvovnošću u izgradnji i obnovi naše ratom porušene zemlje ti si zauzela prvo mjesto i pronijela slavu naše mlade generacije daleko preko granica naše zemlje. Neka ova godina bude godina još masovnijeg, još većeg rada poleta mlade generacije, ne samo u izgradnji naše zemlje, već svugdje gdje radi i uči omladina. Školsko, stručno, fizičko i kulturno vaspitanje neka ti bude zadatak, a preostalo vrijeme posveti izgradnji i

obnovi zemlje. Gradnja novih željezničkih linija, novih puteva, novih fabrika i rudnika, novih zgrada čeka i tvoje učešće u 1947. godini.“ (Milošević, 2006: 13).

Pruga je izgrađena 1948. godine, a pustio ju je u pogon osobno Josip Broz Tito. Izgradnja ove pruge imala je veliko ekonomsko značenje za državu. „U prvoj godini petogodišnjeg plana, koji će uskoro biti iznijet pred Narodnu skupštinu, izgradnja omladinske pruge *Šamac - Sarajevo* predstavlja najveći rad po svojem opsegu“ (Švabić, 1947: 1). Karakterističnost pruge je da je ona izgrađena dobrovoljnim omladinskim radom pod parolom *Mi gradimo prugu - pruga gradi nas*. „Drugi dio slogana odnosio se na socijalističku izgradnju ličnosti, koja se uglavnom odnosila na moralno političko obrazovanje u duhu marksizma i službeno proklamiranoga bratstva i jedinstva“ (<http://titovodoba.blogger.ba/arhiva/2007/09>).

„Željeznička pruga ukupne dužine 242 kilometara građena je od travnja do sredine kolovoza 1947. godine, a postavljeno je ukupno 320 kilometara kolosijeka, prokopano 2,2 km tunela i izgrađeno 17 mostova. Ta se pruga danas vodi kao svojevrsan svjetski rekord u brzini građenja“ (Bilten- Udruženja *Naša Jugoslavija* ORA 1946 - 1964, autoput Bratstvo – Jedinstvo). U izgradnji sudjelovalo je preko 200.000 mladih iz cijele Jugoslavije te oko 6.000 mladih iz inozemstva. „Uprava gradilišta Omladinske pruge i glavni štab omladinskih radnih brigada na gradnji Omladinske pruge *Šamac - Sarajevo* dali su povodom probijanja tunela Vranduk priopćenje u kojem se kaže da je 28. juna u 11.45 časova, 30 dana prije roka i 17 dana prije obveze probijen 1528 m dug tunel Vranduk“ (Širom naše domovine, 1947: 1).

Dobrovoljni omladinski rad bio je lijep oblik zajedničkog druženja mladih ljudi. Tako je druga radna akcija *Šamac – Sarajevo*, koja je počela u ljeto 1976. godine, organizirana u svrhu probijanja paralelnog željezničkog kolosijeka, bila lijep oblik omladinske zabave. Mladići i djevojke SFRJ-e su dali svoj doprinos, ali najteže poslove je obavljala profesionalna građevinska operativa. Omladinske radne akcije u drugoj fazi samoupravnog socijalizma bile su mjesta lijepih druženja i nezaboravnih susreta. Dobrovoljni rad valoriziran je udarničkim značkama. Pruga je izgradila i luku Bosanski Šamac na rijeci Savi. Mladi su obavili veoma važan posao za socijalističku zajednicu, za bolju budućnost tadašnjih i novih generacija koje su dolazile.

3.5. Organizacija radne akcije i omladinskog naselja

Radne akcije su se organizirale tako da su brigadiri kretali sa željezničke stanice, pjevajući, pod zastavom. Bili su opremljeni knjigama, sportskim rekvizitima, glazbenim instrumentima te drugim korisnim predmetima koji su im bili nužni za kulturno-zabavni život u naseljima. Dok se putovalo, stvarala su se nova poznanstva, prve simpatije. „Davala su se obećanja da će se u toku radne akcije međusobno pomagati i družiti. Naselja su se nalazila uzduž željezničke pruge na prosječnoj udaljenost od 6 km, tako da je brigada imala radilište najdalje 3 km od naselja u jednom ili drugom smjeru. Prvi dani u naseljima nisu bili baš najveseliji i interesantni, jer razglasne stanice nisu bila svuda spremne i opremljene, nije bilo sportskih rekvizita, tako da brigadiri nisu imali organiziran kulturno-zabavni i sportski život u slobodnom vremenu“ (Supek, 1963: 37-38). Proslava dana ORB,¹⁰ u suradnji s kulturno-umjetničkim društvima i mladima iz okolice, bila je organizirana u svim naseljima.

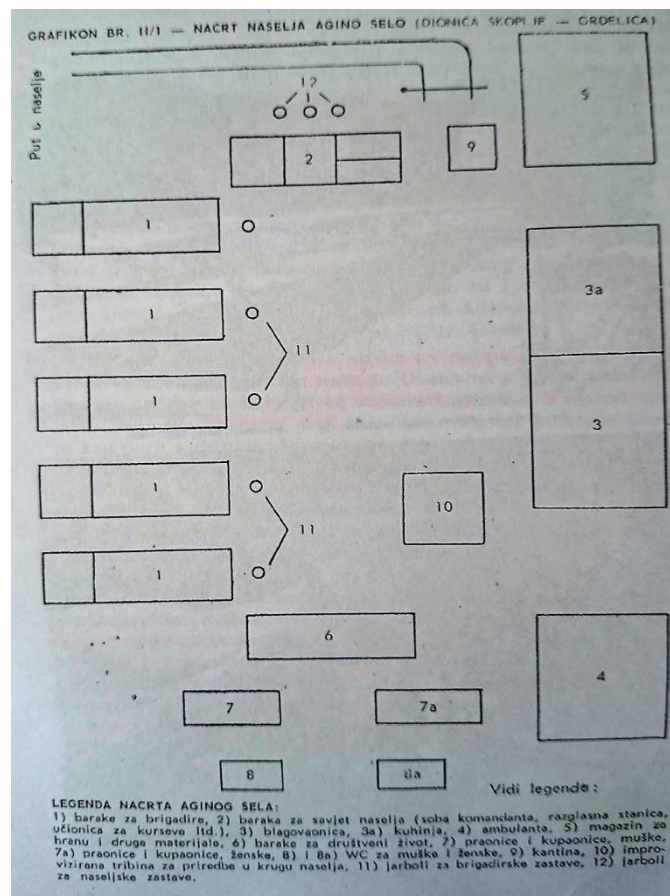
Omladinska naselja nisu bila iste veličine. Ovisno o težini radova na određenim dionicama, ovisilo je hoće li biti potrebno više ili manje radne snage. „Tako je broj omladinskih brigada u pojedinim naseljima varirao od tri pa do dvadeset; redovito u ljetnim mjesecima, prosjek se kretao od 6 do 8 brigada“ (Supek, 1963: 38). Bile su smještene u drvene barake. Za vrijeme ljetnih mjeseci podizali su se šatori zbog većeg broja brigadira. Barake su bile pregrađene, s jedne strane su se nalazili muškarci, a s druge djevojke. Spavaonice su morale biti jako uredne i čiste. Postojao je brigadir koji je imao zaduženje za kontrolu higijene, postojale su i sanitetske komisije koje su činili liječnici ili medicinski tehničari. Održavanje higijene uzimalo se u obzir kod ocjenjivanja uspjeha brigade u radnoj akciji. Kreveti su najčešće bili na dva kata. Kako sam prije napomenula, naselja su bila u blizini željezničke pruge pa se na ulazu u naselje nalazila spuštana rampa, koja je simbolizirala disciplinu kretanja u samom naselju. „Ta rampa mora izazivati dojam da se radi o ograđenom mjestu, o nekoj vrsti logora, iako je naselje slobodno smješteno u prirodu i oko njega nema nikakve ograde“ (Supek, 1963: 39). Naselja su bila smještena u prirodi, po mogućnosti u nekoj šumi zbog potrebe za hladom te uz potok zbog potrebe za

¹⁰ Omladinska radna brigada.

vodom i lakšim uređenjem kanalizacije. U svakom naselju su postojali sljedeći objekti:“

- 1) stambene barake za brigadire,
- 2) barake za štab, odnosno savjet naselja,
- 3) blagovaonica s kuhinjom,
- 4) ambulanta
- 5) magazin za hranu i ekonomat, ¹¹
- 6) baraka s društvenim prostorijama,
- 7) praonice i kupaonice (posebno muške, posebno ženske),
- 8) nužnici (smješteni podalje od naselja, na mjestu pogodnom za kanalizaciju)
- 9) kantina s raznim sitnijim potrepštinama“ (Supek, 1963: 39).

Na slici se može točno vidjeti kakav je bio smještaj objekta po naseljima.

Slika 9: Nacrt naselja

Izvor: Supek, R., Omladina na putu bratstva, Beograd, 1963.

¹¹ Domaćinstvo.

Rješavanje problema pitke vode bilo je prioritarno prilikom uređivanja omladinskih naselja. Provedeni su vodovodi iz obližnjih mjesta (Agino selo)¹² te se osiguralo opskrbljivanje vodom poglavito za higijenske potrebe. Trebalo je paziti na čistoću pa se pažljivo vodila briga o mogućnostima zaraze, a to je bila stalna briga sanitetskih službi. Svaka ambulanta je imala svog liječnika, medicinsku sestru, sanitarnog tehničara te studenta medicine. Medicinsko osoblje je jako dobro radilo pa je u potpunosti nestala pojava svih mogućih zaraznih bolesti i težih oboljenja koja su se znala pojaviti nakon rata na radnim akcijama. Akcijašica je imale same riječi hvale za medicinsko osoblje:

„Na trasi su bile prisutne i medicinske sestre. Ako bi nam došlo slabo dobili bi vitaminsku injekciju. Dobivali smo jako puno voća i povrća“ (A.J, kazivačica).

Morali su raditi i sistematske preglede:

„Kad smo došli, svi smo morali proći sistematski pregled, a poslije toga jedanput tjedno“ (B.T, kazivačica).

U izvještaju Glavnog štaba ORB iz godine 1960. u zaključku o radu liječničke službe kaže se: „(...) Bilo je više primjera velikog zalaganja u radu i požrtvovanju za omladinu. Tako je primjer liječnika u Džepu koji je, sa sanitarnim tehničarom u smjeni, čitavih mjesec dana po cijelu noć provodio iznad rezervoara klorišući vodu, ili liječnik Đevđeliji koji je riskirao vlastiti život bacivši se u Vardar da bi spasio jednog omladinca“ (Supek, 1963: 41). To samo dokazuje da je ambulanta služba radila srcem i dušom. Svaki mladi čovjek im je bio važan. Na prvom mjestu im je bila sigurnost omladinaca. Jedna akcijašica imala je svoje iskustvo vezano za *bolest*:

„Ne sjećam se da je netko bio bolestan. Eto, ja sam imala peh. Došla je jauzna,¹³ taj kruh sa pekmezom, i mene osa ugrize za jezik. Jao to je bilo... Jezik natekao. Al' dobro, prošlo je i to. Nije to ništa“ (K.B, kazivačica).¹⁴

Velika se pažnja poklanjala i vanjskom estetskom izgledu omladinskog naselja. Kako autor knjige Rudi Supek, *Omladina na putu bratstva* navodi: „Ispred baraka se nalazila čitava minijatura dvorca Bleda, mauzolej na Lovećenu, Dioklecijanova palača

¹² Naseljeno mjesto u općini Banja Luka, Bosna i Hercegovina.

¹³ Obrok između doručka i ručka.

¹⁴ Kazivačica je sudjelovala na radnoj akciji Šamac - Sarajevo, 1952.

te drugi objekti kojima su se brigadiri htjeli podsjetiti na neki tipičan ili značajniji monument iz svog kraja. Mladima bi bilo žao naselja nakon nekog vremena jer su znali koliko su truda i volje uložili te da će se sve to rušiti jer se barake sele preko zime u nove krajeve. „No, čitava dinamika omladinskog života prožeta je načelom: kratko ali intenzivno“ (Supek, 1963: 44).

3.6. Škola, dobrovoljni rad i motivacija u ORA

„Prve omladinske radne jedinice bile su dio pozadinske potpore borbenim jedinicama NOV-a¹⁵ i POJ-a,¹⁶ a formirane još tijekom rata u okviru USAOJ-a“¹⁷ (Šarić, Jukić, 2013: 273). Od rata, mladi su bili uključeni u brojne radne akcije tj. u obnovu lokalnog karaktera (izgradnja infrastrukture, obnova kuća, škola itd.). S velikim saveznim radnim akcijama u koje su masovno pozvani mladi iz cijele države krenulo se još 1946. godine. Dobrovoljni omladinski rad je prvenstveno obrazovnog karaktera odnosno specifičan oblik radnog, idejno-političkog te društveno-kulturnog organiziranja mladih ljudi. Omladinski rad promovirao je nezavisnost i odgovornost mladih ljudi kako bi bili osnaženi da samostalno preuzmu inicijativu te aktivno sudjeluju u kreiranju osobnih i društvenih promjena. Osim što je bio izvor besplatne radne snage za državu, istovremeno je bio i oblik besplatnog ljetovanja za mlade ljude. Mladi su samovoljno odlučivali da li će prihvatiti poziv na omladinske radne akcije ili neće. Kritičari često ističu da omladinske radne akcije nisu bile dobrovoljne, nego se na njih išlo pod prijetnjama raznih oblika. Autorica knjige *Svaki dan pobjeda: Kultura omladinskih radnih akcija*, Reana Senjković, odbacuje takve tvrdnje: „Mogli bismo nagađati o tome koliko je dobrovoljan odlazak na akcije ako ga usmjeruje očekivanje političke promocije, lakšeg upisa na studij ili napredovanja na poslu. Na poslijeratnim akcijama bilo je slučajeva prijetnji zakonskom odgovornošću u slučaju neodazivanja na poziv, pa i slučajeva prisilne mobilizacije. Zapravo se radilo o posljedicama nesnalaženja, prije svega u lokalnim omladinskim organizacijama, koje su precijenile broj mladih koji će se odazvati pozivu na akciju. O takvim se, ipak izuzetnim slučajevima, žestoko raspravljalo na sjednicama Centralnog vijeća

¹⁵ Narodnooslobodilačka vojska.

¹⁶ Partizanski odred Jugoslavije.

¹⁷ Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije.

Narodne omladine. Na kraju, o takvim se slučajevima čulo, i oni sasvim sigurno nisu nudili tada poželjnu sliku o mladoj i prosperitetnoj socijalističkoj Jugoslaviji, a pokazali su se i kao oružje u rukama protivnika novog režima. Dakle, sasvim ih se pragmatično nastojalo izbjeći, kaže Senjković i ponavlja da su akcije *doista bile dobrovoljne*“ (Reana Senjković, Svaki dan pobjeda: Kultura omladinskih radnih akcija 2016, <http://jugoslavenska-narodna-armija.blogspot.hr/2016/10/omladinske-akcije-jedan-od.html>). U istraživanju i analiziranju različite literature nisam naišla na podatke da omladinske radne akcije bile nisu bile dobrovoljne, tako da se slažem s izjavom autorice Reane Senjković. Radeći intervju s bivšim akcijašima, nisam dobila negativan odgovor vezan uz odlazak na radnu akciju.

Omladini koja je dolazila sa sela, akcije su omogućavale stjecanje određenih kvalifikacija koje bi im u budućnost uvelike pomogle za daljni rad, a katkad i zapošljavanje. Dobrovoljni rad na radnim akcijama je imao više obilježja, poput toga da svatko radi po svojim mogućnostima, da si međusobno pomažu, da svoje slobodno vrijeme provode stječući znanje u radu. Nije mi namjera negirati činjenicu da je dobrovoljni rad na radnim akcijama u bivšoj Jugoslaviji nešto najbolje što se moglo dogoditi mladoj generaciji. No, taj isti dobrovoljni rad je imao i svoju mračnu stranu, a u daljnjem tekstu ću više o tome pisati. „Rad u radnoj akciji nije, dakle za omladinu neka *društvena obaveza*, ako pod obavezom shvaćamo ono što obično i znači naime *vraćanje duga* zajednici za sredstva koja ona troši za njen život, uzrast i školovanje“ (Supek, 1963: 17).

Tijekom i nakon Petogodišnjeg plana, besplatni rad je bio nužan u obnovi zemlje. Kako su se prijašnjih godina organizirali razni tečajevi i stručna osposobljavanja, tako se od 1958. do 1963. na gradilištu autoputa nastavilo s organizacijom. U roku od pet godina gotovo 50 tisuća mladih, steklo je razne kvalifikacije koje će im trebati kroz život. Većinom su to bili mladi sa sela. Završavali su razne tečajeve, poput tečaja za zidara, ratarsko-traktorskog tečaja, tečaja za rukovodica građevinski radova, učili su za autoelektričara, mehaničara, kuhara. „Na amaterskim kursevima i tečajevima (automobilistički, radio-amaterski, foto i kino-kursevi, kao edukacija zdravstva i sl.) bilo je blizu 200 hiljada mladića i devojaka, a nijedan graditelj, koji je na akciju došao nepismen, nije se vratio nepismen“ (Jauković, 1969: 7). Dok se gradila autocesta bratstvo i jedinstvo kroz Srbiju i Makedoniju, nastavila se razvijati praksa obrazovanja i zbližavanje mladih iz svih krajeva zemlje te raznih socijalnih sredina. Radna akcija

izgradnje autoceste bila je škola mnogih tadašnjih mladih generacija. Radne akcije imale su važnu ulogu u osposobljavanju mladih ljudi što se tiče zadataka u daljnjoj socijalističkoj izgradnji. Mladi su na akcijama doživljavali društveni i osobni uspjeh kroz odgovornosti za organizaciju života i rada na autoputu *bratstvo - jedinstvo*. Sve je bilo na njima: briga o prehrani, smještaju te o društvenom i zabavnom životu. Svoje probleme i zadatke su rješavali pomoću savjeta naselja. Svako naselje je imalo svoju osnovnu organizaciju saveza komunista, a brigade su imale posebna odjeljenja. Mnogi brigadisti koji su se istaknuli na radnim akcijama, primljeni su kasnije u Savez komunista u osnovnim organizacijama mjesta u kojima žive. „Radne akcije omladine Jugoslavije, a posebno akcija na izgradnji autoputu *bratstvo - jedinstvo*, kao najveća, imale su izvanredan značaj za upoznavanje i zbližavanje velikog broja mladih ljudi iz mnogih zemalja svijeta“ (Jauković, 1969: 8).

„Dolazili su iz Švedske, Norveške mladi ljudi koji su se družili, radili i kojima se to jako sviđalo“ (K.B, kazivačica).

Radne akcije su se smatrale školom socijalizma, mjesto gdje se trebalo njegovati bratstvo i jedinstvo. To je bio jedan od boljih načina da se narodi iz bivše Jugoslavije upoznaju, posebno mlađe generacije koje su bile budućnost države. Na radnim akcijama uvijek se koristila prilika da se njeguje kult Josipa Broza Tita, da se propagiraju ideje vladajuće partije i društveni poredak u zemlji. Što se tiče prvih poslijeratnih akcija, mladima nije uvijek bilo lako. Nisu imali dobre uvjete, stručnjake, mehanizaciju. Znali su čak biti bez hrane, odjeće i obuće. Uvjeti rada su bili dosta teški, tako da je bilo i smrtnih slučajeva. Radne akcije su se mijenjale tijekom godina. Mehanizacija i stručnost inženjera su uznapredovali. Uvjeti su se dosta promijenili od prve radne akcije 1948. godine. Jedino što se nikada nije promijenilo su mladi koji su se uvijek s velikim žarom i elanom dobrovoljno prijavljivali na razne radne akcije. To se može vidjeti u poslijeratnom vremenu, kad je bilo najteže raditi i uvjeti su bili jako loši. Mladi su se vraćali po tri, četiri puta na akcije i ništa im nije bio problem. Imali su jaku želju i motivaciju.

S druge strane, javio se problem kad su se mlađe generacije promijenile kako se vrijeme mijenjalo, gubili su interes da sudjeluju u onim ideološkim događanjima čiji su ciljevi isključivali njihove osobne interese. Partija, da bi privukla mlade, istakla je zabavu kao važno sredstvo. „Takav pristup otvorio je prostor za suštinsku

transformaciju ORA koje su se borile s rastućim smanjenjem interesa za takvom vrstom politički dirigitiranog događaja i s gledišta potencijalnih brigadira, ali i s gledišta društva u cjelini“ (Popović 2013: 297-298). Od sredine 1960. godine radne akcije su se organizirale za vrijeme ljetnih praznika. U tom periodu građevinski strojevi zamijenili su ljudski rad i snagu, što je, naravno, utjecalo na manji odaziv brigadira. Što se tiče novih radnih akcija, obavljali su se lakši poslovi. Nisu zahtijevali tešku mehanizaciju i rad je bio neusporedivo lakši u fizičkom smislu. Na volonterskom (dragovoljnom) radu uz kapitalizam počivaju mnogi zapadni sistemi, a zahvaljujući takvom radu, dobrim dijelom, izgrađena je i SFR Jugoslavija, mada se u komunističkom i socijalističkom sistemu volonterizam nazivao *dobrovoljnim radnim akcijama*. Svakako treba istaknuti da su dobrovoljne radne akcije bile ponos zemlje. Nakon svega, treba imati na umu da se nakon raspada Jugoslavije volonterizam ili dobrovoljni rad za općenarodno dobro na našim prostorima u potpunosti izgubio.

4. ORA SAVA: PRIMJERI TIJEKOM 25 GODINA

„Odluku IV. kongresa NOJ da se nastave savezne omladinske radne akcije zagrebačka omladina je primila sa oduševljenjem“ (Zdjelar, 1984: 12). Na osnovu poziva bivšeg predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tita, zagrebačka mladež se masovno javljala na radne akcije. Preko 200.000 mladića i djevojaka se dobrovoljno javilo na omladinsku radnu akciju. Gradski komitet Narodne omladine 1960. godine organizirao je gradnju savskog nasipa (Keja mladosti) i žičare na Sljemenu. „Na gradnji Keja mladosti i na gradnji prilaznih puteva za žičaru sudjelovalo je 1200 brigadira i brigadirki u 12 omladinskih radnih brigada, a akcija je trajala 70 dana u dvije smjene“ (Zdjelar, 1984: 13). Sudjelovale su brigade iz Beograda, Skopja, Zagreba i Sarajeva. Početkom šezdesetih, točnije 1961. godine, organizirana je najveća omladinska radna akcija u Zagrebu a gradio se Jakuševački nasip na desnoj obali Save. „Omladina Splita, Rijeke, Beograda i Zagreba dala je na toj radnoj akciji 193.000 efektivnih radnih sati, što bi značilo da je izvršenje norme iznosilo 153%. Vrijednost radova procjenjuje se na 40.000.000 dinara, gradnja nasipa stajala je 20.000.000 dinara, prehrana, putni troškovi te druge potrebe života u naselju 25.000.000 dinara“ (Zdjelar, 1984: 13). Ukupan izračun bi bio manji od vrijednosti rada mladih. Brigadiri su bili smješteni u šatorima i barakama koje se zvalo naselje 7 sekretara SKOJ-a. Postojala je ambulanta sa stacionarom za brigadire. Voda im je stalno bila dostupna, ali se javljao problem tople vode gdje su se brigadiri stalno žalili. Imali su jako dobru zdravstveno - higijensku zaštitu. Nekih većih povreda na radnim akcijama nije bilo. Kako se vodila briga o zdravlju brigadira, tako se provodila redovna kontrola pravilne strukture i kalorične vrijednosti hrane. Znatno poboljšanje prehrane, kako kvalitetom, tako i kvantitetom, rezultiralo je time da je 97,4% brigadira dobilo na težini u prosjeku 2,8 kg, a 96,8% brigadirki 3,9 kg. Može se zaključiti da su brigadiri imali jako obilne i zdrave obroke.

4. dan	
DORUČAK	
	količina
kakao s mlijekom	4 dcl
maslac	20 g
med	60 g
kruh	200 g
MEĐUOBROK	
jogurt	2 dcl
mesni doručak	100 g
jabli	2 kom
RUČAK	
proljetna juha (konc.)	250 g
svinjski kotlet u povrću	100 g
pire krumpir	300 g
kisela paprika	2 kom
savijača od jabuka	1 kom
kruh polubijeli	200 g
VEČERA	
vinski gulaš	400 g
voće	200 g
kruh	200 g

Slika 10: Menu brigadira na radnoj akciji Sava
Izvor: Zdjelar, Radmila, ORA SAVA naših 25 godina, 1984, Zagreb

Na radnoj akciji brigadiri su imali određena prava i dužnosti koja su morali poštovati dok su sudjelovali na akciji. Prava i dužnosti bili su: „

1. da se dosljedno zalaže za potpunu afirmaciju samoupravljanju na ORA „SAVA“,
2. da svojim osobnim primjerom i radom doprinosi potpunom ostvarenju radnog zadatka brigade i radne akcije u cjelini
3. da sudjeluje u radu brigadnog i naseljskog kolektiva i drugih samoupravnih skupa gdje se informira, raspravlja i odlučuje o svim pitanjima života i rada na ORA „SAVA“,
4. da prema svojim interesima i sposobnostima sudjeluje u svim oblicima samoupravnih, društvenih i radnih aktivnosti u Naselju, s ciljem realizacije programa ORA „SAVA“,
5. da sudjeluje u organiziranim oblicima društvenih aktivnosti i drugim oblicima života i rada koji doprinose njegovom idejom, stručnom, kulturnom, tehničkom i fizičkom obrazovanju i osposobljavanju,

6. da razvije drugarske i prijateljske odnose među sudionicima ORA,
7. da se zalaže za dosljedno ostvarivanje svih odluka zbora brigadira i drugih samoupravnih organa na ORA „SAVA“
8. da svojom ukupnom aktivnošću doprinosi ugledu ORB i ORA „SAVA“ da bira i da bude biran u sve organe ORB i ORA“ (Zdjelar, 1984: 63).

Što se tiče aktivnosti na radnoj akciji, brigadiri su mogli uživati u književnim večerima, *tribinama* koje su se održavale među brigadirima u njihovim barakama. „Tribinom se htjelo postići da na osnovu zainteresiranih brigadira u cilju sveobuhvatnog informiranja i saznanja o aktualnim zbivanjima u kojem žive pred brigadirima budu najistaknutiji društveno - politički radnici glavnog grada, a i šire da se upoznaju sa magičnim svijetom, da brigadire upute u tajne suvremenih zbivanja, da pomognu u shvaćanju značaja i uloge naše zemlje u svijetu“ (Golubović, 1985: 55). Brigadiri su se mogli informirati putem naseljskog radia koji je pušten na razglasu osamdeset i jedan put na jezicima brigadira koji su boravili u naselju, a jezici su bili: hrvatsko-srpski, slovenski, mađarski, makedonski, albanski, njemački i česki. „Dnevnik je prenosio život mladih na radnim akcijama te njihove postignute rezultate. Naseljska radio-stanica SAVA emitirala je 747 sati programa“ (Golubović, 1985:74). Sami brigadiri su veći dio programa sami uređivali. Brigadiri su imali pravilnik o natjecanju na ORA, bodovanje rezultata na području društvenih aktivnosti. Uzela sam za primjer ORA SAVA 75: „

- 1) brigada mora ostvariti 6 bodova iz svakog područja društvenog života i rada
- 2) da bi brigada osvojila minimalno potreban broj bodova, neophodno je da realizira u svakom poglavlju sljedeće:
 - a) *Idejno - politički rad*: uključi u razne oblike ideološko - političkog rada najmanje 25% brigadira,
 - b) *Kultura*: organizira barem jednu priredbu za sve brigadire u naselju. Pripremi i realizira samostalnu emisiju naseljske radio - stanice, organizira logorsku vatru ili kulturnu priredbu,
 - c) *Sport*: ima srednju ocjenu iz gimnastike, sudjeluje u 75% tehničkih aktivnosti (tečaj), da je 50% brigadira uključeno u tečajeve
 - d) *Inforamtivni rad*: objavi dva brigadna lista i dvoje zidne novine“ (Golubović, 1985: 76).

Ovaj pravilnik je omogućio da se brigadiri tokom dana angažiraju ostvarujući zacrtane programe te da se to sudjelovanje pretvori u trku za bodovima, tako da se u ostalim aktivnostima jako malo sudjelovalo pa su došli do zaključka da bi pravilnik trebalo izmijeniti. Treba istaknuti da se kod brigadira javljala iskrivljena motiviranost. To je značilo da im je više stalo takmičiti se na individualnoj nego na timskoj osnovi. Brigadili su mogli sudjelovati u raznim aktivnostima, a najviše su se našli u tehničkoj - obrazovnoj aktivnosti. „Tečajevi u organizaciji *Narodne tehnike*, auto-moto, foto, kino i radio tečaj završilo je 1330 brigadira“ (Golubović, 1985: 81). Za brigadire je to bilo odlično jer iz mjesta od kuda su dolazili nisu imale prilike uživati u takvim tečajevima.

Za dolazak na radnu akciju, mladi akcijaši su imali različite motive. Autor knjige *Omladinska radna akcija ORA „SAVA“ 1960 - 1979*, Drago Droždjek, navodi da dolaskom na radnu akciju dominiraju četiri značajne predodžbe, od kojih svaka pokreće omladinca - brigadira, a to su: „

1. Društveno - odgojni značaj akcije, koji s relativno najvećim apelom za mlade iz siromašnih sredina i/ili manjih ruralnih područja daje izražaj osjećaju društvene dužnosti i odgovornosti pojedinca (kao unutrašnjem, institucionalnom usmjerenom motivu), a time analizira najvažnije poticaje neposredne društvene sredine na akciju (utjecaj rukovodilaca omladinskih organizacija, utjecaj nastavnika u školi),
2. Idejno - kreativni značaj akcije, koji s relativno najvećim apelom za omladinu, za one iz bogatijih socio-kulturnih sredina i/ili one s željom koji imaju različita zvanja diplomiranih stručnjaka, izgleda, daje izražaj prvenstveno motivu samopotvrđivanja putem akcije tako što mladi ljudi percipiraju radnu akciju kao svojevrsnu potvrdu svoje idejno-političke zrelosti i/ili okvir i priliku za svestranu i kreativnu aktivnost,
3. Psiho - socijalni značaj radne akcije, koji s relativno najjačim apelom za omladinu, za mlađe brigadire i većinom one koji prvi put sudjeluju na radnoj akciji, daje izraz, izgleda, potrebama mladih ljudi za intenzivnom i karakterističnom komunikacijom s vlastitom generacijom (kao važnom motivu svojevrsne borbe protiv eventualnog otuđenja i osjećaja izoliranosti)
4. Radna akcija kao odmor i rekreacija, koji s reativno najjačim apelom za mlade ljude (većinom omladince) iz relativno bogatijih sredina, kojih se većina sprema za zvanje diplomiranih stručnjaka, te kojih većina prvi put sudjeluje na

radnim akcijama i/ili dolazi pretežno na temelju odluke donesene zajedno s prijateljima, daje izraza svojevrsnim potrebama za kolektivnim životom, odmorom i tjelesnom rekreacijom (kao važnom socijalnom motivu)“ (Droždjek, 1980: 63-64).

Mladi su izgradili četrdesetak tisuća metara savskih nasipa. Vrijednosti koje su se stvorile na radnoj akciji SAVA nisu se mogle mjeriti u milijuna. Za njih je to bilo nešto više, nešto dragocjeno. „Razni oblici aktivnosti mladih ljudi za vrijeme trajanja akcije pokazali su u kojoj je mjeri moguće ostvariti koncepciju omladinske radne akcije kao društveno-političkog centra okupljanja omladine“ (Droždjek, 1980: 21). Nailazili su na financijske probleme, ali to ih nije dalo smesti da svoje zacrtane planove ostvare. Mladim ljudima nisu bile samo radne akcije kramp i lopata, one su imale jednu vrijednu značajnu ulogu, a to je bilo prijateljstvo i ljubav.

5. ŽIVOT NA RADNIM AKCIJAMA

„U prvom valu velikih saveznih omladinskih radnih akcija omladina Jugoslavije sudjelovala je na 70 dionica. Izgradila je *pruge Brčko - Banovići* 1946, *Šamac - Sarajevo* 1947, *Banja Luka - Doboj* 1951, autoput *Beograd - Zagreb* 1948 - 1950, *Novi Beograd* 1947 - 1950“ (Selinić, 2007: 119). Više od milijun mladih sudjelovalo je na ovim radnim akcijama. Na autoputu radilo je preko 250 000 mladih. Pitamo se kakav je bio život mladih akcijaša, jesu li bili zadovoljni i jesu li imali sve uvjete za rad? Uz sve navedeno u radu, mogla bi zaključiti da je mladima bilo dobro te da im nije ništa nedostajalo. No, postoji druga strana rada i života na radnim akcijama. Život akcijaša nije uvijek bio lak. Jedan sasvim normalan dan njima je tekao ovim slijedom:

„Svako jutro nas je obavezno budila himna, to je bila pjesma od Vardara pa do Triglava. Buđenje je bilo u 7h, obavezno postrojavanje ispred zastave naše brigade. Nakon toga smo se vraćali u svoju spavaonu. Dobivali smo plan do 14h do kada se radilo. (...) Nakon toga odlazio se na trasu s alatom i sa svime što ti treba za taj dan jer su sve trase bile van naselja. Nakon ručka su bile slobodne aktivnosti do navečer do 19h. Nakon aktivnosti, večera, druženje uz logorsku vatru. Druženje do 22h, nakon toga gašenje svjetla“ (B.T, kazivačica).

Drugi kazivač tvrdi:

„Buđenje ujutro malo je bilo nezgodno jer smo voljeli spavati. Buđenje u 5h. Postrojavanje vani, dizanje zastave i poslije toga doručak. U 7h se išlo uz pjesmu na trasu do ručka. Svaka omladinska brigada je imala svoj pozdrav“ (O.J, kazivač).

Iskustva kazivačica, nekadašnjih akcijašica, dugačije je od njihovih kolega:

„Ujutro je bilo ustajanje u 6 ili 7, ne znam. Ustali smo se ranije, u pol 7, pa malo gimnastike i onda da se malo pospremi iza sebe, barake one što su bile. Ja mislim da se u 8h išlo na radnu akciju, po alat. Tamo su bili krampovi, lopate. Mi ženske što smo tamo mogle raditi? Mi smo uglavnom vodu nosili jer su bili žedni, marendu kad je bila. Kruh s pekmezom i masti. Radilo se do pola 1 i onda se išlo na ručak. Popodne se odmaralo. Išlo se popodne još dva, tri sata na radnu akciju. Večera je

bila i logorska vatra, pjevalo se i sviralo. Ja mislim da je to najinteresantnije svima bilo“ (K.B, kazivačica).

Kada se govori o životu na radnoj akciji, nužno se podrazumijevaju ove djelatnosti: „

- tjelesni rad na trasi ili radilištu,
- ideološko - politički rad,
- kulturno - prosvjetna aktivnost
- tehnički odgoj,
- stručni kursevi (s predviđenim kvalifikacijama),
- tjelesni odgoj i sport
- zabavni i društveni život“ (Supek, 1963: 82).

Nakon rata, mladi su posebno radili svojom vlastitom fizičkom snagom. Kako se izrazio Batrić Jovanović,¹⁸ za prugu Brčko-Banovići: „Nije se imalo ni iskustva, ni dovoljno sredstava, a naročito mehanizacije“. „Golom snagom, s krampom i lopatom, ali s ogromnim poletom, krenule su brigade i smjene graditi Prugu“ (Selinić, 2005: 119). Sloga i zajedništvo među mladima bili su jedan od važnih faktora na radnim akcijama, mada je znalo doći i do konflikata. Vremenski uvjeti su ometali mlade u svojim radovima. Radilo se po kiši, blatu, snijegu, hladnoći, danju i noću. Akcijašica se također požalila na uvjete rada:

„Bilo je naporno jer je to vani, sunce, toplo. Vrućina je iscrpljivala i fizički rad. Neki su završili u ambulancama na injekcijama“ (B.T, kazivačica).

Dok drugoj akcijašici vrućina nije uopće radila probleme:

“Vrućina mi nije smetala. Svi su se skinuli pa su radili. Dečki u majicama ili do pasa goli u šorcevima“ (K.B, kazivačica).

Nakon rata, opći dojam koji je vladao o radu na akcijama bio je onaj o lošim uvjetima za rad i življenje. Izvještaji s raznih pruga govore o lošim uvjetima koji prevladavaju među graditeljima. Svakako treba istaknut ovaj podatak koji dokazuje kako su mladi, unatoč lošim uvjetima, uvijek u roku završili započeti posao, a on glasi: „Najteži dio akcije bio je probijanje tunela kroz Vranduk (Šamac - Sarajevo). Neravnopravna borba sa surovim stenama počela je još 1. ožujka 1947. godine. Prva

¹⁸ Srpski političar i pisac iz Crne Gore.

i druga minerska brigada činile su čuda. „Na Vranduku se vodila teška danonoćna bitka, koja nije ni za trenutak malaksavala. Usprkos ljutoj steni, zagušljivom vazduhu, vodi koja je često nailazila u ogromnim mlazevima, graditelji su junački išli napred prebacujući norme za 40 do 120 posto“ (Mihailović, Spasović, 1980: 46). Često se javljao problem s vodom. „Početkom rujna bez *"rublja"* (košulje) na pruži je bilo 25% brigadira, s jednom košuljom njih 55%, a samo je ostatak od 20% brigadira imao 2 košulje“ (Selinić, 2005: 120). Higijena je bila vječiti problem svih brigadira na akcijama. Čak ni sapuna nisu imali dovoljno. Zbog nedostatka tople vode, kupanje su obavljali samo tri puta mjesečno. Da je voda možda bila i najveći problem na tadašnjim akcijama pokazuje i to što je 1958. godine na radnoj akciji autoputa Zagreb - Ljubljana jedna trećina uzoraka vode poslanih na ispitivanje bila neispravna. Na Sutjesci 1962. godine, kad su brigadiri došli na radnu akciju, dočekalo ih je samo nekoliko česmi¹⁹ s izvorskom vodom. Javljali su se i problemi sa spavanjem. Nisu imali dovoljan broj deka (isporuke bi kasnile) za svakog akcijaša, pa su se morali pokrivati slamom. U siromašnijim zemljama, gdje su se akcije organizirale, hrana je bila vrlo slaba. „Na sjednicama rukovodećih tijela Narodne omladine uzeta je za primjer prehrana studentskih brigada i potencirano je da je hrana na radnim akcijama slabija od one u studentskim menzama, bez obzira na to što su *kriteriji poslije šest sati rada različiti* i da su izdvajanja za hranu učenika u menzama bila oko dva puta manja od izdvajanja za hranu na radnim akcijama“ (Selinić, 2005: 121). Na pruži Šamac - Sarajevo 1947. godine (ljetno i jesen) javljalo se mnogo zdravstvenih problema. Stanje je bilo alarmantno u srpnju i kolovozu pogotovo kad su bile najveće vrućine. Na gradilištima su harali dizenterija i enterokolitis. Dizenterija je pažnju privukla 20. srpnja, izgleda kao posljedica činjenice da je do tada nužda vršena *gdje god se stigne*. „U srpnju je oboljelih od dizenterije bilo 549 i u kolovozu 536, dok je od enterokolitisa u srpnju bilo 4.051, a u kolovozu 3591 oboljelih“ (Selinić, 2005: 125). Nakon dizenterije pojavio se tifus. Pojava tifusa je krenula iz Slavenskog Broda pa sve do Pruge. Kako autor Slobodan Selinić navodi u svom članku *Omladina gradi Jugoslaviju* (Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946 – 1963): „Bilo je 157 oboljelih od tifusa te je sve ukupno bilo preko 12.000 osoba zaraženom nekom bolešću“ (Selinić, 2005: 125). Jedno od najpotresnijih svjedočanstava o teškim uvjetima rada na radnim akcijama do 1949. godine i lošem stanju samih brigadista

¹⁹ Ograđen ili izdubljen prostor (bazen) u koji prirodnim putem ili dovodom dotječe voda, a zatim otječe kroz cijev. Služi uglavnom za dobivanje pitke vode.

potječe od samog Josipa Broza Tita. Na sjednici CK KPJ²⁰ od 28. do 30. siječnja 1949. on je govoreći o djeci uopće, ali djelomično i o omladini na akcijama rekao: "Mi samo pričamo i pričamo o novim generacijama, a ustvari gledamo da se što više iscrpi na autostradi, na željezničkim prugama te na raznim drugim velikim javnim radovima. Do čega će to dovesti ako ovako budemo radili?" (Selinić, 2005: 125). Dodao je i da je omladina u tom trenutku bila fizički slabija nego onda kad je radila *Brčko - Banovići* te nastavio: "Obilazeći javne radove mene je prosto srce zaboljelo koliko je ta omladina jadno izgledala. Omladinci su se trsili, jurili, radili i nosili, htjeli bi, ali nisu mogli" (Selinić, 2005: 126). Također je naveo podatak da je od 160.000 ljudi na regrutaciji njih 30.000 bilo je nesposobno. Veliki uspjeh postignut je na gradnji dionice *Ljubljana - Zagreb*, jer tijekom gradnje nijedan akcijaš nije umro od neke bolesti. Prema podacima Odbora za zaštitu zdravlja, na pruzi *Šamac - Sarajevo* bilo je 10 smrtnih slučajeva u rujnu 1947. godine. Dvoje brigadista umrlo je od zaraznih bolesti, dvoje od drugih bolesti, dvoje od ozljeda na gradilištu, a četvero od ozljeda izvan gradilišta. Prema drugom izvještaju koji potječe iz istog izvora od 1. travnja do 15. studenog 1947. godine na ovoj pruzi umrlo je 90 mladih. Da je na pruzi zaista nastradao tako veliki broj mladih svjedoči i pismo Osmana Karabegovića upućeno Aleksandru Rankoviću²¹, 16. kolovoza 1947. godine u kome stoji da je do tada poginulo 78 ljudi: „Svaki drugi ili treći dan dobijemo depešu²², da je nekog zatrpala zemlja ili se utopio u rijeci" (Selinić, 2005: 126). Kada bi inspekcija utvrdila da je došlo do usmrćivanja nesretnim slučajem, obitelj bi dobila određenu svotu novaca na ime osiguranika. Točan broj stradalih nemoguće je sa sigurnošću utvrditi, s obzirom na veliku osjetljivost teme i onodobne uvjete. Neizbježan zaključak je da su mlade generacije na nekim radnim akcijama stvarno bile podvrgnute nehuman uvjetima, mada to njih nije sprječavalo da svoj posao obave u zadanom roku. To se zove rad, volja i trud.

²⁰ Komunistička partija Jugoslavije.

²¹ A. Ranković bio je potpredsjednik Jugoslavije, sudionik Narodnooslobodilačke borbe, društveno-politički radnik SFRJ i SR Srbije, junak socijalističkog rada i narodni heroj Jugoslavije.

²² Brzjav.

5.1. Slobodne aktivnosti na ORA

Natjecanje je bilo jedno od osnovnih obilježja slobodne aktivnosti na radnim akcijama. Na tom su tragu mladi provodili svoje slobodno vrijeme. Bilo je pokušaja da se takmičenja ukinu ili preoblikuju. Svaki akcijaš je htio biti najbolji, najjači, uraditi najbolje što se može, to su bile velike brige mladih na radnim akcijama. Na radnim akcijama takmičili su se među sobom, takmičile su se radne grupe, čete, brigade te naselja. Takmičenja su se događala na kulturno - zabavnim, sportskim, obrazovnim aktivnostima i na području ideološkog - političkog rada. Što se tiče različitosti kod slobodnih aktivnosti, akcijašica se pohvalila da su imali stvarno veliki izbor na raspolaganju:

„Bilo je izbora od polaganja vozačkog ispita, fotosekcije. U ono vrijeme bio je aktivan esperanto jezik. Sve moguće sportske igre“ (B.T, kazivačica).

Kako autor Rudi Supek u knjizi *Omladina na putu bratstva: Psiho-sociologija radne akcije*, navodi, u ostvarivanju ideološkog - političkog rada, u radnoj akciji mogu se razlikovati tri etape: „

1. ideološko - politički rad kao proces društvenog osvještavanja mlade generacije u opće - društvenim razmjerima,
2. ideološko - politički rad kao proces društvenog osvještavanja istovremeno u opće - društvenim razmjerima i u granicama same organizacije radne akcije na istim principima te
3. ideološko - politički rad kao proces društvenog osvještavanja mlade generacije u granicama organizacije radne akcije s težištem na međuljudskim odnosima“ (Supek, 1963: 94).

Prva etapa je trajala do 1961. godine, druga je započela početkom 1961. godine, a treća se javila tek kao zadatak koji ju nameće praksa. Priručnik iz 1961. godine prikazuje da se ideološko-politički rad kreće još u granicama druge etape. U priručniku je bio napisan plan koji glasi: „

1. Perspektivni plan privrednog razvitka Jugoslavije (Jugoslavija 1965. god. i općina u perspektivnom planu),

2. 20 godina revolucije jugoslavenskih naroda (prije 20. god. za slobodu i radne akcije mlade generacije u narodnooslobodilačkoj borbi),
3. Narodna omladina Jugoslavije (narodna omladina i njena uloga u našem društvu)
4. Aktuelne teme (kultura i umjetnost, tehničko obrazovanje i odnos među ljudima)“ (Supek, 1963: 95).

Princip takmičenja se nije mijenjao od 1946. godine. Važne postavke ostale su iste kao i za vrijeme izgradnje pruge *Brčko - Banovići*. Osnovni cilj takmičenja je bio da se poveća kvanititea i kvaliteta napravljenog, odnosno masovnost pojedinih društvenih aktivnosti na akciji, ali upravo su ti zadaci takmičenja ponekad bili izvor nesporazuma pa čak i sukoba između brigadira. Mladi su sudjelovali na masovnom takmičenju gdje su se natjecali za značku ZREN.²³ ORA i ZREN mogu povezati tako što su obje spadale u *kategoriju* rekreativne aktivnosti. Kao što su se na ORA dodjeljivale značke za najboljeg brigadira, tako se u sportskim manifestacijama dobivala značka ZREN. Takmičili su se u različitim sportskim disciplinama. Ovisno o određenoj normi, moglo se osvojiti zlatna, srebrna i brončana medalja.

Sljedeća aktivnost je bila kulturno - prosvjetna djelatnost. Analizirajući literaturu, došla sam do zaključka da je kulturno - prosvjetna djelatnost bila jedna od najbolje organiziranih slobodnih aktivnosti među mladima na radnim akcijama. Dok su uvjeti na akcijama bili jako teški, na kulturni rad se jako pazilo. Upravo u kulturnim susretima ogleda se koliko društvo smatra radnu akciju vrijednom i s kakvim zadovoljstvom društveno kulturni radnici i ansambli posjećuju omladinu u radnoj akciji. Veliki broj predavanja zapravo je imalo politički karakter, veličao je novi sustav i dobrim dijelom govorio o selu i poljoprivredi što je i logično ako se ima u vidu prevladavajuće seoski sastav brigada. Cilj je bio da mladi u što većem broju sudjeluju u različitim aktivnostima. Da bi mogli aktivno sudjelovati, trebali su steći smisao za aktivnost prisustvom kvalitetnim izvođenjem, stjecati potrebne sposobnosti na raznim seminarima i tečajevima i postati pismeni. Kulturno - prosvjetna djelatnost je imala najraznovrsnija sredstva. Izgrađene pozornice u krugu naselja, panoi za zidne novine i povremene izložbe likovnih reprodukcija ili fotografija, filmova, biblioteka sa oko 12.000 različitih knjiga. Veliki je bio intenzitet kulturno - prosvjetnog života. Mladi su

²³ Za republiku-naprijed.

također sudjelovali na raznim festivalima i smotrama. „Za Beograd postoje podaci da je u pojedinim mjesecima 1949. godine više od polovice omladine bilo uključeno u pripremanje festivala, na festivalu su sudjelovala tri velika logorska i jedan dionički hor²⁴ od 480 ljudi, a ovoj festivalskoj priredbi prema službenim procjenama prisustvovalo je 20 000 ljudi“ (Selinić, 2005: 127). Četiri festivala graditelja su održana na autoputu 1960. godine. Mladi su se bavili još opismenjavanjem, što im je jako dobro išlo. „Veliki broj brigada uređivalo je već spomenute zidne novine. Jedna zanimljiva stvar je ta da su se održavale filmske predstave i to dva puta tjedno. Ukupno je održano 279 predstava koje je posjetilo 337.885 gledatelja“ (Supek, 1963: 9). Kulturno - prosvjetne organizacije odigrale su u prošlosti značajnu ulogu u buđenju kulturne, nacionalne i političke svijesti. Uspjeh i doprinos amaterskog umjetničkog djelovanja, unatoč stalnim materijalnim problemima je razvijanje kulturnog života, raznovrsnost kvalitetne realizacije vrijednih kulturnih i umjetničkih programa rada, zajedništvo te razvoj međusobnih odnosa.

Mladi su se susretali s različitim aktivnostima kao što su tehnički odgoj i stručno obrazovanje. U razgovoru sa svojim kazivačima nisam dobila nikakve informacije što se tiče stručnog obrazovanja i tehničkog odgoja. „Tehnički odgoj obuhvaćao je različite amaterske tečajeve kao što su: biciklistički, mopedski i motociklistički u zajednici s Auto-moto savezom Jugoslavije, foto-amaterski, kinooperaterski, radio-amaterski, modelarski i tečajevi za aktiviste Narodne tehnike i itd“ (Supek, 1963: 99). Ove su tečajeve pohađali većinom srednjoškolci i studenti. Kod nekih tečajeva su se javljali i poneki problemi, kao što su nedostatak stručnog kadra, kratko vrijeme boravka, premalo slobodnog vremena. Sve u svemu bilo je uspješnosti kod polaganja tečajeva. Na omladinskim radnim akcijama organizirani su tjelesni odgoj i sport. Dok su imali dva do tri sata pauze, mladi su najčešće svoje slobodno vrijeme provodili u prirodi, baveći se sportskim aktivnostima. Imali su stručne instruktore za pojedine sportove. Što se tiče tjelesnog odgoja, sastavljao se prije početka samih akcija. Pored raznih sportova i takmičenja mladi su imali obaveznu jutarnju gimnastiku. „Pored redovitog bavljenja sportom 4500 brigadira učestvovalo je (1960) u štafeti za Dan mladosti, a više od 4000 na proljetnom krosu“ (Supek, 1963: 101). Među mladima najomiljeniji sport je bila odbojka, nakon toga rukomet, košarka, stolni tenis, judo, streljaštvo, atletika i šah. Narodnu sportsku značku osvojilo je 6432

²⁴ Pjevački zbor.

brigadira, 1960. godine za najbolje brigadire za bavljenje raznim sportskim aktivnostima.

5.2. Negativna iskustva u ORA

U bivšoj Jugoslaviji malo se znalo i pisalo što se tiče negativnog iskustva na samim akcijama. Razna literatura i dokumentacija navodi samo pozitivne strane ORA. Autor Muhamed Nametak u svom članku *Uloga ORA u stvaranju socijalističkog društva u BiH od 1945. do 1952. godine*, piše da su se nesreće na radnim akcijama vješto skrivale od očiju javnosti kako ne bi ispalo da se država loše brinula o svojim omladincima. „U jednom od partijskih izvještaja s gradnje pruge *Šamac - Sarajevo* izvještava se da je briga o omladini nedovoljna, negdje se radilo i po 10 sati, omladinci su vukli vreće cementa od po 50 kg, a zbog kašnjenja nadzornika gradilišta omladina je često bila prisiljena raditi prekovremeno“ (Nametak, 2014: 443). Javnost u medijima nikada nije bila upoznata sa mogućim problemima koji su se javljali na akcijama. Evo što je o tome napisao promatrač: „Autoput *Beograd - Zagreb*, jedno od dičnih dostignuća iz tog razdoblja, nisu izgradile samo omladinske radne brigade, kako se trubilo na sve strane, nego je njima obilato pomagala i prisilna radna snaga, napose *klasni neprijatelji* iz buržoaskih redova, što je možda i jedan od razloga što je autoput tako loše izgrađen“ (<http://www.camo.ch/povijestbih15.htm>).

„Bivši akcijaši znali su dobivati obične pozivnice na kojima je u kutu stajalo *svaki izostanak snosi zakonske posljedice*“ (Nametak, 2014: 439). Mogu zaključiti da nije sve bilo sve pozitivno na radnim akcijama kao što se činilo. Nije se uvijek samo dobrovoljno odlazilo na radnu akciju. Čak su mladi znali slati pisma svojim roditeljima u kojima su pisali o poteškoćama koje su ih pratile na akcijama. Neka poslana pisma nikad nisu stigla na željenu adresu zbog cenzuriranja informacija. Radeći intervjuje s bivšim akcijašima koji su prisustvovali na različitim radnim akcijama, steka sam dojam o isključivo pozitivnom mišljenju i iskustvu. Da se njih pita, oni bi se opet vratili na radne akcije.

5.3. Maloljetni delinkventi na ORA

Na radnim akcijama nisu sudjelovali samo dobri učenici i studenti. Bilo je čak i djece koja su poslana na radne akcije iz popravnog doma. Za primjer sam uzela knjigu Jasne Grgić-Bigović, Borisa Hudina i Mladena Kneževića iz 1978. *Maloljetni delinkventi i radne akcije*, koji pišu o istraživanju radne akcije kao elementu socijalizacije maloljetnih delinkvenata. „Istraživači su morali dokazati svoje uvjerenje da će štićenici uspješno funkcionirati u situaciji života i rada na radnoj akciji, ali i stvoriti nužne preduvjete za uspješno funkcioniranje brigadira/štićenika (izbor štićenika, povezivanje s RK SSOH²⁵ i rukovodstvo ORA „Jasenovac 73“, uključivanje skupine u glinsku brigadu, vođenje i praćenje skupine u akciji)“ (Grgić-Bigović, Hudina, Knežević 1978: 87). Primjerice, štićenici OPD²⁶ Glina sudjelovali su na ORA *Jasenovac '73.* i ORA *Jasenovac '74.* Istraživanjem maloljetnika htjeli su doznati sljedeće: „

- 1) hoće li se grupa pitomaca OPD Glina integrirati na poželjan način u uvjete života i rada na omladinskoj radnoj akciji,
- 2) jesu li brigadiri konformisti i koliko, imaju li ugrađen sistem predrasuda spram delinkventima, te hoće li prisutnost delinkvenata izmijeniti njihov početni stav i u kojem smjeru,
- 3) elemente i vrijeme adaptacije i integracije pitomaca,
- 4) kakva je uloga sredine (brigadira) na uklanjanje anksioznosti pitomaca,
- 5) jesu li odgajatelji i drugi zaposleni u radu sa delinkventima konformisti te djeluju li u skladu sa stavom odbijanja ili nepredijeljenosti i nakon što su nevoljko prihvatili ideju o takvu tretmanu i nakon njihove uspješne inauguracije ili mijenjanju stav (imaju li predrasude prema delinkventima),
- 6) kakvi odnosi vladaju u grupi brigadira/štićenika,
- 7) kakav je stil vođenja primjer toj grupi,
- 8) kako će se sudjelovanje štićenika na radnim akcijama odraziti na njihovo ponašanje u instituciji,
- 9) kako su se brigadiri/štićenici socijalno integrirali u postpenalnom razdoblju“ (Grgić-Bigović, Hudina, Knežević 1978: 7).

²⁵ Republička konferencija socijalističke savezne omladine Hrvatske.

²⁶ Odgojno popravni dom.

U nastavku rada pisati ću o tijeku radne akcije, stvaranju grupe brigadira/štićenika, načinu rukovođenja, adaptaciji na uvjete života i rada, konfliktu u grupi te s okolinom, utjecaj raznih službi na razvoj maloljetnika te ponašanje okoline prema maloljetnicima.

Na radnoj akciji obavljala se suradnja s odgojiteljima odgojnih grupa iz kojih su maloljetnici upućeni na radnu akciju te su se radile pripreme oko upućivanja štićenika na akciju. Proces izdvajanja štićenika tekao je sljedećim redom: „

1. Odgojne grupe i njihovi odgajatelji izdvojili su štićenike za koje su smatrali da trebaju da idu na radnu akciju. Kriterij vrednovanja zahvaćali su tadašnji sistem pogodnosti, koji se zasnivao na:
 - a) uspjehu u školi,
 - b) uspjehu u izvršenju radnih zadataka u domskim radionicama,
 - c) *nepripravljenu* disciplinskih prekršaja u odgojnoj grupi.
2. Odgojne grupe su napravile *listu kandidata*. Odgajatelji su izdvajali 15 štićenika po vlastitom izboru. Primjećeno je da su svi odgajatelji uglavnom naznačili imena štićenika iz svoje grupe.
3. Voditelji (istraživači) napravili su prijedlog sastava skupine. Sastav skupine je predložen (rangiranjem) Vijeća odgajatelja koje je donijelo konačnu odluku“ (Grgić-Bigović, Hudina, Knežević 1978: 40).

Što se tiče načina rukovođenja na radnoj akciji zabilježeno je da su mladi napuštali aktivnosti u naselju i vrijeme koje je bilo predviđeno za njih provodili u društvu djevojaka iz obližnjeg sela. Štićenicima se postavilo anketno pitanje prije nego što su došli na radnu akciju, i to imaju li neke nedoumice prije samog odlaska na akciju. Maloljetnici su se bojali da ih brigadiri neće prihvatiti te da će netko od štićenika napraviti kazneno djelo zbog kojih će svi ostali ispaštati. Navode se karakteristični odgovori: „

1. Strah me je provociranja ostalih brigadira iz civilstva.
2. Strah me je da netko od nas ne napravi nešto nepromišljeno, pa ćemo svi mi ostali ispaštati.
3. Bojim se da će se ostalo društvo kruto odnositi prema nama.
4. Bojim se da se netko od nas ne potuče ili da ode u bijeg.
5. Bojim se da netko od nas ne pobjegne, pa da se svi moramo vratiti u dom.

6. Strah me je da ja ne napravim neku glupost.
7. Strah me je da ja ne dođem u loše društvo jer bi tamo bilo raznih problema pa bi se možda desilo da se potučemo. Time bih puno tereta nanio mom vodiču i mojim drugovima.
8. Strah me je da ne bi netko pobjegao ili odbio poslušnost komandantu ili nekom drugom od predstavnika naselja“ (Grgić-Bigović, Hudina, Knežević 1978: 41).

Ovim izjavama utvrđujem da su štićenici vrlo ozbiljno shvatili dužnosti te su bili svjesni ozbiljnosti situacije na radnoj akciji. Prve dane na radnoj akciji maloljetnici su dane provodili oko šatora i radili su svi zajedno. Imali su jako loše higijenske uvjete ali nisu se bunili. „Ubrzo se ispostavilo da su štićenici najbolji brigadiri po radnim rezultatima, pa su ih pozivali da izvrše najteže i najodgovornije radne zadatke povjerene brigadi u čijem smo sastavu bili“ (Grgić-Bigović, Hudina, Knežević 1978: 41). Štićenici su iz dana u dana sve više napredovali i učili o životnim iskustvima ostalih brigadira. U naselju nije bilo pretjeranih konflikata između štićenika i brigadira. Jedini veći i ozbiljni konflikt se dogodio između dva štićenika zbog jedne brigadirke te je došlo i do fizičkog obračunavanja. Grupa je dobro reagirala pa se problem jako brzo riješio. Služba je imala pravilo da se prije otpusta iz OPD-a uspostavi kontakt sa službom iz socijalne zaštite. Potrebno je bilo da im se pomogne u socijalnom udruživanju. Maloljetnici su, dok su tražili posao, pomagali su svojim roditeljima. Oni koji žive s roditeljima, žive u sredini iz koje su upućeni u OPD. Maloljetnici koji su se odvojili te žive samostalno, proveli su dio postepeno u toj sredini. Veliki broj maloljetnika nakon radnih akcija se vratio svom starom životu. Radne akcije nisu na njih ostavile nikakav utjecaj. Jak utjecaj na njih imalo je staro društvo te su vraćali krivičnim djelima.

6. ORA U HRVATSKOJ

Omladinske radne akcije koje su se odvijale u bivšoj Jugoslaviji ostavile su veliki trag na bivšu državu, sadašnju državu i mlade ljude. Danas, u Hrvatskoj, nema više takvog organiziranog pristupa, radne akcije danas se nazivaju volonterstvo. Volontiranje je dobilo smisao dobrovoljnim ulaganjem osobnog vremena, truda, znanja i vještina kojima se obavljaju usluge ili aktivnosti. Neplaćeno je, neprofitno i slobodno izabrano djelovanje. Ljudi diljem svijeta pomažu ljudima u svim mogućim oblicima. U Hrvatskoj postoji mnogo volonterskih udruga koje pomažu najugroženijima.

Istraživanjem na internetskim portalima naišla sam na jedne novine koje pišu: „Dva desetljeća nakon završetka tzv. radnih akcija, popularnih u bivšoj Jugoslaviji po svojem kolektivnom, dobrovoljnom radu, ideja volontiranja oživljena je od Ljubljane do Skoplja s obnovljenom voljom među mladim ljudima“ (tportal.hr, 2016). Organizator radne akcije je Zoran Stevoski, bivši volonter iz Makedonije i sudionik 10 dobrovoljnih radnih akcija diljem bivše Jugoslavije. On je član kluba bivših volontera Obala mladih, nedavno osnovanog u Ohridu, s ciljem da potakne mlade na pravi put, daleko od nasilja. Samim volontiranjem žele približiti i udružiti mlade iz cijele bivše Jugoslavije. U potpunosti je prihvaćena ideja od SAD-a i Europe. Slične udruge danas postoje u gotovo svakom većem gradu u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini te Crnoj Gori. Odlična ideja koja je zaživjela čak nakon 26 godina od zadnjih radnih akcija.

Velika radna akcija ili možda bolje reći volontiranje koje se dogodilo u svibnju 2014. godine u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini dirnulo je mnoge. Veliki dio regije pogodile su poplave koje su razrušile domove koje su ljudi godinama gradili i stvarali da bi sve to na kraju nestalo u samo par sekundi. Nažalost, zabilježeno je i par smrtnih slučajeva. Tada se organizirala velika akcija za stradale u Hrvatskoj i BiH. Osjetila sam potrebu da i ja budem dio toga i pomognem ljudima kojima je bilo potrebno pa sam se prijavila za prikupljanje pomoći. Tjedan dana volontiranja ispred kulturnog centra Karlo Rojc u Puli, od 17. do 21. svibnja, omogućeno mi je iskustvo koje nikada neću zaboraviti, kao i poznanstvo s mnogim ljudima. Nitko nije mario za boju kože, godine, nacionalnost, vjeru. Svi smo bili kao jedan. Osjećaj je predivan jer

pokloniti nekome svoje vrijeme i trud nešto je najdragocjenije. Kad sam nakon volontiranja išla kući, srce mi je bilo prepuno i osjećala sam se korisnom. U tim trenucima nisam znala da li bih plakala zbog svih ljudi kojima je pomoć bila potrebna ili bih se smijala zbog svih onih koji su odlučili pomoći. Cilj je bio prikupiti što više hrane, pića, robe, igračka i poslati onima kojima je to tada najviše bilo potrebno. Ljudi su doslovno sve nosili. Jedno dijete od tri godine je došlo i dalo je svoje igračke. Taj se prizor ne zaboravlja.

Većina ljudi koji su svoj život proveli u bivšoj državi Jugoslaviji govori da je živjela puno bolje nego što živi danas u Hrvatskoj. Bilo je rada, reda i discipline. Mnogi kazivači ističu praznike i vrijednosti koji su slavili, a čega danas nažalost nema. Praznik rada, *1. maj*, je bio praznik za sve. Odlazilo se u kupovinu u Trst, nikome nije trebala viza za europske gradove. Dva desetljeća nakon završetka tzv. radnih akcija, popularnih u bivšoj Jugoslaviji po svojem kolektivnom, dobrovoljnom radu, ideja dobrovoljnog davanja oživljena je i danas u Hrvatskoj.

Možemo reći da bi današnja mladež bila puno sigurnija u sebe, više cijenila i poštovala rad kad bi se dogodio povratak ORA.

7. ZAKLJUČAK

Omladinske radne akcije bile su pravi potez u bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji. Postiglo i napravilo se puno toga za dobrobit države i samog naroda. Omladinske organizacije su u Jugoslaviji odigrale veliku ulogu u odgoju i usmjeravanju mladih u duhu socijalizma. Jugoslovenska vlast je poslije Drugog svjetskog rata koristila i fizički rad omladine da bi obnovila zemlju opustošenu u ratu te izgradila privredu, infrastrukturu, znanstvene, sportske, kulturne i zabavne objekte. Tako su radom miliona mladih ljudi u Jugoslaviji nicali putevi, autoputevi, pruge, tvornice, gradovi, studentski gradovi. Procijenjuje se da je omladina Jugoslavije tokom petogodišnjeg plana radila na 70 značajnih objekata, da je svojoj državi darovala 60 miliona radnih dana sa ili bez predznaka *dobrovoljni* te da je u periodu od 1946 do 1952. godine na tim akcijama Jugoslaviju izgrađivalo više od milion mladih ljudi. Djelatnost, organizacijski ustroj te njihov razvoj bili su uvjetovani direktivama vrha partijske i državne vlasti. Imali su jak utjecaj na svim razinama društva, naravno tamo gdje je bilo mladih. U školama, u tvornicama te drugim proizvodnim organizacijama, na selu, a sve s ciljem što većeg uključivanja mladih u aktivnosti. U velikoj su mjeri i uspjele, jer je većina mladih pristala na sudjelovanje u zadanim procesima. Pozitivan doprinos mladih je bio u obnovi i izgradnji zemlje kao i izgradnji pozitivnih međuljudskih odnosa. Radne akcije su vjerovatno jedno od najljepših i najboljih sjećanja i iskustava koje se mladima moglo desiti u njihovim životima. Entuzijazam graditelja omladinskih pruga i autoputa *bratstvo - jedinstvo* je teško pojmljiv onima koji su rođeni u prošlom stoljeću, naročito onima koji ne pamte socijalizam ili su rođeni poslije njega. Ali, čak i kad izuzmemo nesumnjiv otpor ili pasivno držanje dijela mladih prema radnim akcijama, ne mogu se odbaciti osjećanja tisuća djevojaka i mladića u čijim su uspomenama iz djetinjstva i adolescentskog doba prevladavale slike ratnih strahota. Mladi su iskreno vjerovali da to što rade primitivnim alatom, besplatno, izlažući se često opasnostima od teških povreda, doprinose na najneposredniji način izgradnji jednog novog, pravednijeg i sretnijeg društva. Ono što su izgradili, učinilo je da mnogi predjeli dobiju sasvim drugačiji izgled te da se mnogi privredno i kulturno zaostali krajevi bivše Jugoslavije nađu na nezaustavljivom putu modernizacije. Mladi su se formirali u osobe koje su znale raditi i cijenile rad, trud, koje su stekle poštovanje, i što je najvažnije, stvorili su bratstvo jedinstvo kojeg danas u Hrvatskoj na žalost nema.

Današnji mladi imaju skromne uvjete života. Tzv. „kompjuterska generacija“ koja nije opterećena Titom živi u virtualnoj stvarnosti, otuđena od svojih vršnjaka, lišena životnih iskustava, nezainteresirana, bez stimulacije za rad. U medijima se stalno spominju problemi s rekordnom nezaposlenošću gdje se onda postavlja pitanje je li država toliko *nesposobna* da većinu naše mlade generacije usmjeri u volonterski rad kroz radne akcije, barem na čišćenju rijeka i priobalja i sađenju šuma. Mladima treba dati poticaj, predložiti ideje koje bi ih potaknule da sudjeluju na različitim radnim akcijama. Mladi su budućnost.

Došla sam do zaključka kako se ove radne akcije teško mogu usporediti s današnjim volonterskim radom koji je u našoj državi dosta siromašan i neproduktivan jer mladim ljudima nedostaju pravi pokretački motivi. Iz radnih akcija proizašlo je jedno veliko iskustvo koje je mlade ljude pretvorilo u nove osobe. Omladinske radne akcije u to vrijeme su bile vrlo popularne, a danas velika većina, mislim pri tome na mladu generaciju, koja ne zna za sva dostignuća koje su tadašnje generacije postigle za bivšu državu Jugoslaviju. Možda jednog dana država i uvede *radnu službu* kao sredstvo u pokušaju rješavanja socijalnih i ostalih bitnih problema današnjih i budućih mladih ljudi.

LITERTURA

a) Knjige

1. Grgić-Bigović, Jasna, Boris Hudina i Mladen Knežević. 1978. *Maloljetni delikventi i radne akcije*, Naklada od centra društvene djelatnosti saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb.
2. Duda, Igor, Ivana Dobrijević i Ana Pamić. 2014. *Nikad im nije bilo bolje? Modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*. Muzej istorije, Beograd.
3. Dragosavac, Toma. 1983. *ORA - mladost naše zemlje (1942 - 1982)*, Mladost, Beograd.
4. Droždjek, Drago. 1980. *Omladinska radna akcija „SAVA“ 1960 - 1979*, Gradska konferencija SSOH, Zagreb.
5. Golubović, Jovan. 1985. *Beograd - grad akcijaša*, Beogradsko izdavački-grafički zavod, Beograd.
6. Jauković, Radojica. 1969. *autoput Bratstvo - Jedinstvo, od Beograda do Đevđelije*, Društvo za puteve Srbije, Beograd.
7. Kragović, Milomir i Branko Gavrić. 1984. *Srce ište gradilište*, Mladost i prosvetni pregled, Beograd.
8. Matošević, Andrea. 2011. „Život je radost drugovi udarnici!“. O 'žrtvovanoj generaciji' demojurga socijalističkog etosa, u Horor – porno – ennui. Kulturne prakse postsocijalizma, Ines Prica i Tea Škokić ur., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.
9. Mihailović, Srećko, 1986. *O perspektivi ORA - osnovni nalazi empirijskog istraživanja*, Istraživačko-izadvački centar SSO Srbije, Beograd.
10. Mihailović, Srećko i Milomir Kragović. 1976. *Pruga mladosti*, Republička konferencija saveza socijalističke omladine Srbije, Beograd.
11. Milošević, Miodrag-Rule, 2006. *Akcija u mojim očima*, Mladost, Beograd.
12. Rousseau Jean-Jacques. 1978. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Školska knjiga, Zagreb.
13. Reana Senjković. 2016. *Svaki dan pobjeda: Kultura omladinskih radnih akcija*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Srednja Europa, Zagreb.

14. Supek, Rudi. 1963. *Omladina na putu bratstva: Psiho – sociologija radne akcije*, Mladost, Beograd.
15. Štaubringer, Zvonko. 1959. *Narodna omladina Jugoslavije*. Jugoreklam, Beograd.
16. Zdjelar, Radmila. 1984. *ORA SAVA naših 25 godina*. Gradska konferencija SSOH, Zagreb.

b) Članak u časopisu

1. Badovinac, Tomislav, 2010. „ORA“, znanstveni skup, Beograd.
2. Goda, Frederik, Stojković, Zlatko, i Tomić, Dalibor 201. „Bilten- Udruženja 'Naša Jugoslavija' ORA 1946 - 1964, autoput Bratstvo - Jedinstvo“, godina II., broj 4.
3. Nametak, Muhamed, 2014 „Uloga ORA u stvaranju socijalističkog društva u BiH (1945 - 1952)“, ČSP, br. 3., Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, Zagreb.
4. Selinić, Slobodan, 2005. „Omladina gradi Jugoslaviju“ (Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946 - 1963)", arhiv, godina VI., broj 1. do 2., Srbija i Crna Gora.
5. Supek, Rudi, 1958. „Naše teme- Bratstvo i drugarstvo omladine na autoputu“, *Časopis mladih o društvenim zbivanjima*, godina II., br. 6, Centralni komitet Narodne omladine Hrvatske, Zagreb.
6. Švabić, Mihajlo, 1947. „Izgradnja omladinske pruge Šamac - Sarajevo predstavlja po svom obimu najveći rad u prvoj godini petogodišnjeg plana“, Glasilo slovensko-talijanske antifašističke unije za Istru, godina V., broj 459.
7. N.B, 1950. *Najveći objekt Petogodišnjeg plana autoput „Bratstvo - Jedinstvo“*, Glas Istre-organ narodnog fronta za Riječku oblast, godina VIII., 581/130.
8. Iz omladinske kolonije u Poreču: „Da nije bilo narodnih odbora nikad nebi uživali more“, 1947. Glasilo slovensko - talijanske antifašističke unije za Istru, godina V., broj 19.
9. Širom naše domovine, 1947. „Na pruzi Šamac - Sarajevo probijen je tunel Vranduk“, Glasilo slovensko-talijanske antifašističke unije za Istru, godina V., broj 18.

10. Štefan, M. i Danica, 1946. Radna brigada: „*Spremni za odlazak u Brčko*“. Glasilo slovensko - talijanske antifašističke unije za Istru, broj 254.

c) Internet stranice

1. ORA - Naša Jugoslavija, <http://www.nasa-jugoslavija.org/>, 12. travnja. 2016.
2. Historija, <http://www.historija.ba/d/768-pocela-izgradnja-pruge-brcko-banovici/>, 15. travnja. 2016.
3. Nezavisni Kalesijski portal, <http://www.nkp.ba/>, 15. travnja. 2016.
4. Historija BiH, <http://www.camo.ch/povijestbih15.htm>, 05. svibnja. 2016.
5. Titovo doba, <http://titovodoba.blogspot.ba/arhiva/2007/09>, 05. svibnja. 2016.
6. JNA, <http://jugoslavenska-narodna-armija.blogspot.hr/2016/10/omladinske-akcije-jedan-od.html>, 01. listopad, 2016.

d) Ostali izvori

1. Šarić, Tatjana i Jukić Marijana, 2013., znanstveni rad: „*Prilog proučavanja povijesne omladinske organizacije na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog savjeta omladine Hrvatske*“ (1942 - 1990), Zagreb

POPIS KAZIVAČA

1. K., B, 1938., 1. lipnja 2016, Pula
2. A., J, 1959., 25. svibnja 2016, Pula
3. O., J, 1957., 23. svibnja 2016, Pula
4. A., R, 1959. 25. svibnja 2016, Pula
5. B., T, 1959. 25. svibnja 2016, Pula

POPIS SLIKA

Slika 1: Diploma za sudjelovanje na radnoj akciji	6
Slika 2: Baraka br.14, Sava '78., Omladinsko naselje 7 sekretarijata SKOJ-a.....	7
Slika 3: Bratstvo-Jedinstvo	19
Slika 4: Spisak brigadira, ORA „Beograd-Bar“, 1971-1972.....	24
Slika 5: Spisak brigadira, ORA „Beograd-Bar“, 1972-1973.....	25
Slika 6: Spisak brigadira, ORA „Beograd-Bar“, 1973-1974.....	26
Slika 7: Spisak brigadira, ORA „Beograd-Bar“, 1974-1975.....	27
Slika 8: Izgradnja pruge Brčko-Banovići, 1948.	30
Slika 9: Nacrt naselja.....	33

SAŽETAK

Jedan od najboljih događaja koje su se ikada dogodile u bivšoj Jugoslaviji su omladinske radne akcije koje prethode današnjem volontiranju i društvenom korisnom radu. Radne akcije su ujedinila dva značajna cilja. Ideja o gradnji pruge koja bi spajala nalazišta ugljena s glavnim prometnicama, postojala je još i prije Drugog svjetskog rata. U prvim poslijeratnim godinama u Jugoslaviji su postojale dvije organizacije koje su okupljale omladinu – Narodna omladina Jugoslavije (do 1946. godine Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije, skraćeno USAOJ) i Savez komunističke omladine Jugoslavije (skraćeno SKOJ). „Ove dvije organizacije su se ujedinile 1948. u NOJ, od 1963. godine Savez omladine Jugoslavije, a od 1974. Savez socijalističke omladine Jugoslavije“ (Dobrivojević, 2014: 30). Organizacija je okupljala mlade od 14 do 25 godina. Nije bilo lako pridobiti svakog mladog čovjeka da se pridruži radnim akcijama. Nakon pada Kraljevine Jugoslavije, 1941. godine, omladina se uključila u prikupljanja zaostalog oružja poražene vojske. „U narednim ratnim godinama formirane su omladinske pozadinske formacije koje su na različite načine pomagale narodu i borcima, a isto se tako i same pripremale za učešća u borebnim odredima“ (Badovinac 2010: 1). Mladi su tada, pod izuzetno teškim uvjetima, radili na prikupljanju vojne opreme i municije. Tijekom Petogodišnjeg plana koji se odvio od 1947. do 1952., više od milijun mladića i djevojaka je radilo na 70 značajnih objekata. Prva velika savezna radna akcija bila je izgradnja pruge Brčko – Banovići (1. svibanj – 7. studenog 1946), 60.000 omladinaca su izgradili 90 km pruge. Prugu Šamac – Sarajevo je od 1. travnja do 15. studenoga 1947. gradilo oko 217.000 omladinaca. Najveća radna akcija do tad, bila je izgradnja autoputa od Beograda do Zagreba. Radna akcija da bi postigla svoj određeni cilj mora postati samostalna, jer se ona ne može izdavati iz općih uvjeta društvenog života i njegove organizacije. Radila su se ispitivanja među mladima, gdje je pokazalo da su radne akcije njima bile nešto najbolje što im se moglo dogoditi, a dogodilo im se prijateljstvo. Ljubav prema domovini oslanja se odmah na prijateljstvo. Prijateljstvo znači socijalizam i humanizam. Radne akcije su omogućile svima da se sve nacije zbliže iz svih krajeva zemlje. Dobrovoljni omladinski rad je prvenstveno obrazovnog karaktera. Bio je specifičan oblik radnog, idejno - političkog te društveno - kulturnog organiziranja mladih ljudi. Omladinski rad promovirao je nezavisnost i odgovornost

mladih ljudi kako bi bili osnaženi da samostalno preuzmu inicijativu te da aktivno sudjeluju u kreiranju osobnih i društvenih promjena. Osim što je bio izvor besplatne radne snage za državu, istovremeno je bio i oblik besplatnog ljetovanja za mlade ljude. Radne akcije su se smatrale školom socijalizma. Mjesto gdje se trebalo njegovati bratstvo jedinstvo. To je bio najbolji način da se narodi iz cijele Jugoslavije upoznaju, a posebno mlađe generacije kao budućnost države, na koje se najviše trebalo utjecati ideološki i politički. „U prvom valu velikih saveznih omladinskih radnih akcija omladina Jugoslavije sudjelovala je na 70 dionica. Izgradila je pruge *Brčko - Banovići* 1946, *Šamac - Sarajevo* 1947, *Banja Luka - Doboj* 1951, autoput *Beograd - Zagreb* 1948 - 1950, *Novi Beograd* 1947 - 1950“ (Selinić, 2007: 119). Više od milijun mladih je sudjelovalo na ovim radnim akcijama. Na autocesti radilo je preko 250 000 mladih. Takmičenje je jedno od osnovnih obilježja slobodne aktivnosti na radnim akcijama. Tako su mladi svoje slobodno vrijeme provodili. U bivšoj Jugoslaviji malo se znalo i pisalo što se tiče negativnog iskustva na samim akcijama. Razne literature i dokumentacije navode samo pozitivne strane. Autor Muhamed Nametak u svom članku *Uloga ORA u stvaranju socijalističkog društva u BiH od 1945. do 1952. godine*, piše da su se nesreće na radnim akcijama vješto skrivale od očiju javnosti. Kako ne bi ispalo da se država loše brine o svojim omladincima. Radeći intervjuje s bivšim akcijašima koji su prisustvovali različitim radnim akcijama, dolazim do zaključka da imaju imaju samo pozitivno mišljenje i iskustvo. Da se njih pita, oni bi se opet vratili na radne akcije. Na radnim akcijama nisu sudjelovali samo dobri učenici i studenti. Bilo je čak i i djece koja su poslana na akcije iz popravnog doma. Omladinske radne akcije koje su se odvijale u bivšoj Jugoslaviji ostavile su veliki trag na bivšu državu, sadašnju državu i mlade ljude. Nakon zadnjih akcija koje su bile 90-tih godina prošlog stoljeća možemo reći da su to bile zadnje. Nakon njih ni jedna značajnija radna akcija nije zabilježena. Danas, u Hrvatskoj nema više takvog pristupa, radne akcije su postale volontiranje. Možemo reći da bi današnja mladež bila puno sigurnija u sebe, više cijenila i poštovala rad kad bi se dogodio povratak ORA.

Ključne riječi: Omladinske radne akcije, Jugoslavija, bratstvo jedinstvo, prijateljstvo, volonterstvo

SUMMARY

One of the best events that had ever occurred in the former Yugoslavia were the youth work actions that preceded today volunteer and community work. The work actions united two significant goals. The idea of building a railroad that would connect the coalfields with the main roads was present even before the World War II. In the early post-war years in Yugoslavia there were two organizations that gathered youth - National Youth of Yugoslavia (until 1946, the United Alliance of Antifascist Youth of Yugoslavia, part USAOJ) and the League of Communist Youth of Yugoslavia (abbreviated Communist Youth). „These two organizations were united in 1948 under the known abbreviation NOJ, from 1963 known as the Union of Youth of Yugoslavia, and since 1974. known as the League of Socialist Youth of Yugoslavia“ (Dobrivojević, 2014: 30). The organization has gathered young people aged between 14 to 25 years. It was not easy to obtain every young man to join the labor camps. „After the fall of the Kingdom of Yugoslavia, in 1941, young people were involved to collect remained weapons of the defeated army. The upcoming war years formed the background for the youth formations in different ways helping people and soldiers, and at the same time they were preparing themselves for the participation in the “combat squads“ (Badinovac 2010: 1). The youth worked under extremely difficult circumstances collecting military equipment and ammunition. From 1947 to 1952, during the five year plan, more than one million young men and women worked on 70 important facilities. The first major federal labor action was the construction of the railway Brčko - Banovići (May 1 - November 7, 1946) where 60,000 young people had to build 90 km of railway line. On the other hand for the construction and completion of the railway Šamac – Sarajevo, from April 1 to November 15, 1947, was needed 217, 000 young people. The largest labor action until then was the construction of the highway from Belgrade to Zagreb. To achieve their specific purpose working actions had to become independent because they couldn't be issued from the general conditions of social life and it's organization. Research conducted among young people showed that for the workers this actions were the best thing that could happened to them often resulting with new friendships. Friendship means socialism and humanism. Work actions brought together all nations from all parts of the country. Voluntary youth work had primarily an educational character. It was a

specific form of labour ideological, political and socio-cultural organization of young people. Besides being a source of free labour force for the country, at the same time it was also a form of free holidays for young people. Labour actions were considered to be schools for socialism, a place where you could cultivate brotherhood and unity. It was the best way to get people from all over Yugoslavia to meet, especially younger generation as the future of the country which were the easiest social group to affect on both ideological and political level. The first wave of large federal youth labour actions took part during the 70's. „The work actions constructed the railroad *Brčko - Banovići* 1946, *Šamac - Sarajevo* in 1947, *Banja Luka - Doboj* in 1951, *Belgrade – Zagreb* from 1948 to 1950, from 1947 to 1950 *Novi Beograd*“ (Selinić, 2007: 119). More than one million young people have participated in these labour camps. On the highway there were over 250 000 young people. Competition was one of the main characteristics of free activities during the working actions, young people spent their free time like that. In the former Yugoslavia, little was known and written regarding negative experiences on the actions themselves. A variety of literature and documentation describes only the positive sides. Author Nametak Muhamed, in his article „*Role of youth work actions in the creation of a socialist society in Bosnia and Herzegovina from 1945 to 1952*“ writes that the accidents which happened during the labour actions were skillfully concealed from the public eye otherwise it would appear that the state took poor care of their youngsters. Doing interviews with former activists who attended various operating actions I found out that they have only positive opinion and experiences. If they were asked to join the labour actions again they certainly would. Labour camps did not gather only well behaved persons and good students. There were even children who were sent from the juvenile court. Youth labor actions that took place in the former Yugoslavia left a big mark in the former country and the current states of these young people. The last working actions took place during the 90's and after that no significant labor action took place. If work actions could happen again today's youth would learn to appreciate and respect the work and would be a lot more confident.

Key words: Youth Work Actions, Yugoslavia, brotherhood unity, friendship, volunteering